

MAGYAR NEMZETI BANK

A MAGYAR FIZETÉSI RENDSZER

2009

A magyar fizetési rendszer

2009

A Magyar Nemzeti Bank jelen kiadványa kizárólag tájékoztatás célját szolgálja.

A jelen tájékoztató tartalma nem minősül a jogalkotásról szóló 1987. évi XI. törvény 53–56. §-aiban szabályozott jogi iránymutatásnak, ezért jogi ereje, kötelező tartalma nincs.

Ennélfogva a megállapítások jogvitában nem használhatóak fel.

A kiadványt írta: Magyar Nemzeti Bank, Pénzforgalom és értékpapír-elszámolás

Szerkesztette: Divéki Éva

A kézirat lezárása: 2009. június

Kiadja a Magyar Nemzeti Bank

Felelős kiadó: Iglódi-Csató Judit

1850 Budapest, Szabadság tér 8–9.

www.mnb.hu

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék	3
Rövidítések jegyzéke	4
1. A fizetési forgalom lebonyolításában érintett intézmények	7
1.1. Intézményi keretek	7
1.2. Jogi környezet	7
1.3. A Magyar Nemzeti Bank szerepe	11
1.4. A fizetési forgalomban részt vevő közvetítő intézmények	15
1.5. A magán- és az állami szféra egyéb intézményeinek szerepe	18
2. Fizetési módok	21
2.1. Készpénzfizetés	21
2.2. Postai fizetések	23
2.3. Készpénz-helyettesítő fizetési megoldások	24
2.4. Az új fizetési megoldások terjedése	29
3. Fizetési rendszerek	32
3.1. A Valós Idejű Bruttó Elszámolási Rendszer	35
3.2. A Bankközi Klíring Rendszer	41
3.3. Bankkártya rendszerek	45
4. Értékpapír elszámolási rendszerek	47
4.1. Kereskedés	47
4.2. Elszámolás és kiegyenlítés	50

Rövidítések jegyzéke

ÁKK: Államadósságkezelő Központ Zrt.

ATM: Automated Teller Machine – készpénzkiadó automata

BEVA: Befektetővédelmi Alap

BÉT: Budapesti Értéktőzsde

BKR: Bankközi Klíring Rendszer

Bszt.: a befektetési vállalkozásokról és az árutőzsdei szolgáltatókról, valamint az általuk végezhető tevékenységek szabályairól szóló 2007. évi CXXXVIII. törvény

CAS: Central Accounting System – a VIBER központi számlavezető rendszere

DVP: Szállítás fizetés ellenében – az értékpapír-adásvételi ügyletek kiegyenlítését szolgáló pénz- és értékpapírtranszfer megbízások összekapcsolása, amely biztosítja, hogy az értékpapír-oldali kiegyenlítésre kizárólag akkor kerüljön sor, ha a pénzoldali kiegyenlítés megtörtént

ETF: Exchange Traded Fund – a tőzsdén kereskedett indexkövető alapok a nyílt végű befektetési alapok speciális formája

FRF: Fizetési Rendszer Fórum

FRT: Fizetési Rendszer Tanács

GVH: Gazdasági Versenyhivatal

Hpt.: A hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló 1996. évi CXII. törvény

KELER (Budapesti Zrt.): Központi Elszámolóház és Értéktár Zrt.

KELER KSZF Kft. KELER Központi Szerződő Fél Kft.

KF: Készpénzfórum

MÁK: Magyar Államkincstár

MKB: Magyar Külkereskedelmi Bank Zrt.

MMTS: Multi Market Trading System – tőzsdei kereskedési rendszer

MNB: Magyar Nemzeti Bank

MNB tv.: A Magyar Nemzeti Bankról szóló 2001. évi LVIII. törvény

OBA: Országos Betétbiztosítási Alap

POS: Point of Sale Terminal – azok a berendezések, amelyek lehetővé teszik a megfelelő bankkártyával történő fizetést (esetenként készpénzfelvételt is) a kereskedői elfogadóhelyeken; a műveletekre vonatkozó információt vagy elektronikusan vagy papír alapon gyűjtik, az előbbi elektronikus POS (EFTPOS), az utóbbi imprinter néven ismert

Pozíciós mátrix: a BKR elszámolás eredményeként létrejövő, az egyes bankok összesített pozícióit, tartozásait és követeléseit tartalmazó mátrix

PSD: Payment Services Directive – az Európai Parlament és a Tanács 2007/64/EK irányelve a belső piaci pénzforgalmi szolgáltatásokról

PSZÁF: Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete

Pmt.: A pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása megelőzéséről és megakadályozásáról szóló 2007. évi CXXXVI. törvény

RTGS: Real Time Gross Settlement System – Valós Idejű Bruttó Elszámolási Rendszer

SEPA: Single Euro Payments Area – Egységes Euro Pénzforgalmi Térség

SWIFT: Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication

Tpt.: A tőkepiacról szóló 2001. évi CXX. törvény

VIBER: Valós Idejű Bruttó Elszámolási Rendszer

1. A fizetési forgalom lebonyolításában érintett intézmények

1.1. INTÉZMÉNYI KERETEK

Az országos fizetési forgalom zavartalanságához, a pénzügyi stabilitás biztosításához, illetve a monetáris politika megvalósításához elengedhetetlen a bankközi fizetési és elszámolási rendszerek, illetve az értékpapír-elszámolási és -teljesítési¹ rendszerek hatékony, biztonságos és zökkenőmentes működése. A pénzforgalom szabályozása, a rendszerek kialakítása és fejlesztése, ezen rendszerek felvigyázása a rendszerek biztonságos és hatékony működése érdekében, a jegybank alapfeladatai közé tartozik.

Az alapvető feladatok teljesítése érdekében az MNB működteti a Valós Idejű Bruttó Elszámolási Rendszert, a bankközi elszámolási rendszerekből származó bankközi pozíciók kiegyenlítését elvégzi, figyelemmel kíséri a fizetési és értékpapír-elszámolási rendszerek működését, a fejlesztésükre irányuló tevékenységekben részt vesz, a rendszerekben végbemenő változtatásokat, a rendszerek működését értékeli és ellenőrzi.

A pénzügyi szolgáltatásokat nyújtó intézmények prudenciális felügyeletét a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete (PSZÁF) látja el. A PSZÁF célja a pénzügyi piacok megbízható, folyamatos és átlátható működésének biztosítása.

A Pénzügyminisztérium felelős a pénzügyi szektort érintő jogalkotásért, többek között a hitelintézeteket, a befektetési szolgáltatókat, a tőzsdét, a pénzforgalmat és az elszámolóházakat érintő jogszabályokért.

1.2. JOGI KÖRNYEZET

A magyar bankrendszer gyökeres átalakítása 1987-ben kezdődött el, a kétszintű bankrendszer létrehozásával, amelynek első lépése a kereskedelmi banki szektor és a központi bank szerepének és tevékenységének szétválasztása volt. A pénzforgalmat és a fizetési rendszert érintő szabályozás – az 1962-ben Magyarországon is kihirdetett 1931-es genfi Csekkjogi Egyezményen alapuló csekkjogi szabályokat és az egyszintű bankrendszer igényeire szabott korábbi pénzforgalmi szabályokat nem számítva – 1987 előtt nem létezett. A pénzforgalmi szabályok köre azóta jelentősen kibővült. Jelenleg 6 törvény, egy kormányrendelet és 6 MNB-rendelet előírásait kell figyelembe venniük a fizetési és értékpapír-elszámolási rendszerekben aktív szereplőknek.

A Magyar Nemzeti Bankról szóló 2001. évi LVIII. törvény (MNB tv.) a Magyar Nemzeti Bankot egyéb alapfeladatai mellett a belföldi fizetési és elszámolási rendszerek, valamint az értékpapír-el-

¹ A teljesítés és kiegyenlítés fogalmakat az anyagban szinonimaként használjuk.

számolási rendszerek kialakítására és a pénzforgalom lebonyolításának szabályozására, valamint helyszíni ellenőrzésre is felhatalmazza. A törvény értelmében az MNB felvigyázza (figyelemmel kíséri) a fizetési és értékpapír-elszámolási rendszerek tevékenységét, a rendszerek biztonságos és hatékony működése és a pénzforgalom zavartalan lebonyolítása érdekében.

Az MNB vezeti a kincstári egységes számlát, az Országos Betétbiztosítási Alap, a Befektetővédelmi Alap és az Államadósságkezelő Központ Zrt. pénzforgalmi számláját. Az MNB számlavezetési tevékenységének célja alapfeladataiból levezethető. Közvetlen fizetési rendszer tagok (többnyire hitelintézetek) számára kiegyenlítő banki szolgáltatásokat, illetve alapfeladataihoz kapcsolódóan, azok által indokolt esetben levelező, illetve általános számlavezető banki szolgáltatásokat nyújt.

A rendszereket működtető hitelintézeti és tőkepiaci elszámolóházak, értéktárak alapításának és tevékenységének engedélyezési feltételeit, működésük prudenciális szabályait a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló 1996. évi CXII. törvény (Hpt.), valamint a tőkepiacról szóló 2001. évi CXX. törvény (Tpt.) határozza meg. Az e jogszabályokban foglaltak kiegészítésül azonban az MNB jogosult arra, hogy elnöki rendelettel a rendszereket működtető elszámolóházakkal szemben további, elsősorban a rendszerkockázatok kivédését célzó követelményeket támasszon. A hitelintézeti és tőkepiaci elszámolóházakkal kapcsolatos jogszabály-alkotási tevékenység során az MNB figyelembe veszi a bankközi fizetési és elszámolási rendszereket, illetve az értékpapír-elszámolási rendszereket érintő nemzetközi alapelveket, ajánlásokat.

Az MNB elnöke jogosult a Tpt.-vel összhangban rendeletben szabályozni a központi értéktári, valamint a központi szerződő fél tevékenységhez szükséges szabályzatokkal kapcsolatos elvárásokat. Az MNB ezen szabályzatokkal kapcsolatos egyetértési jogát a rendeletekben részletezett követelmények alapján gyakorolja. Az egyetértési jog a felvigyázási tevékenység fontos eszköze a hazai értékpapír-elszámolási és -kiegyenlítési infrastruktúra teljes vertikumában

A hitelintézetekről és pénzügyi vállalkozásokról szóló 1996. évi CXII. törvény szerint elszámolásforgalmi szolgáltatásokat kizárólag hitelintézeti elszámolóházak nyújthatnak. Az elszámolóházak törvény által előírt minimális alaptőkéje 500 millió Ft, számukra a működési engedélyt a jegybank adja ki. A jegybanktörvény alapján az MNB hagyja jóvá a hitelintézeti elszámolóház üzletszabályzatát. Az elszámolóházak tulajdonosai csak a központi bank, hitelintézetek, más elszámolóházak és értékpapír-elszámolóházak lehetnek. A hitelintézeteknek a bankközi elszámolásforgalmi rendszerek valamelyikéhez (VIBER vagy BKR) közvetlenül vagy közvetve csatlakozniuk kell.

A tőkepiacról szóló 2001. évi CXX. törvény az értékpapírpiacon szereplőinek és különböző szegmenseinek működését határozza meg, így szabályozza a tőzsde, a befektetési szolgáltatók, a tőkepiaci elszámolóház és központi értéktár működését és a tőkepiaccal kapcsolatos tevékenységek és cégek felügyeleti vonatkozásait. A jogszabályt 2005-ben annak érdekében módosították, hogy megteremtődjenek a jogi feltételei a központi értéktári funkció és az elszámolóházi tevékenységek (ideértve a központi szerződő fél funkciók) jogilag különálló gazdasági társaságokba történő szétválasztásának. A Tpt. által előírt szétválasztás 2009. január 1-jével megtörtént, hiszen a KELER Zrt. átadta a központi szerződő fél tevékenységet a KELER KSZF Kft.-nek.

A fizetési, illetve értékpapír-elszámolási rendszerekben történő teljesítés véglegességéről szóló 2003. évi XXIII. törvény a vonatkozó európai uniós irányelv (a teljesítés véglegességéről szóló 98/26/EK irányelv) rendelkezéseit ültette át a magyar jogrendszerbe. A törvény előírja, hogy a fizetési, illetve értékpapír-elszámolási rendszer valamely résztvevője ellen indított fizetést korlátozó eljárás (felszámolási eljárás vagy a fizetéseket korlátozó felügyeleti intézkedés) esetében, az eljárás során hozott határozatoknak és megtett intézkedéseknek nem lehet az eljárás megindításának időpontját megelőző időszakra visszaható, valamint a résztvevőknek a rendszerben való részvételéből származó jogait vagy kötelezettségeit érintő, azokat csorbító hatályuk. Ennek megfelelően, az eljárás megindításáról szóló értesítés kézhezvétele előtt a rendszerbe befogadott fizetési megbízások teljesítése és az elszámolási nettósítás eredménye mindenkire kötelező érvényű és jogilag megtámadhatatlan. A rendszerbeli kötelezettségek teljesítésének a fedezetül szolgáló biztosítékok és óvadékok pedig valamely résztvevő ellen indított, fizetést korlátozó eljárás során elvonhatatlanok. A törvény értelmében, a hatálya alá tartozó rendszerek kijelölésére jogosult hatósági funkciót az MNB látja el. Jelenleg a GIRO Zrt. által működtetett Bankközi Klíring Rendszer, valamint a KELER Zrt. értékpapír-elszámolási rendszere került kijelölésre. A törvény eleve kijelölt rendszernek nyilvánította az MNB által működtetett valós idejű bruttó elszámolási rendszert, a VIBER-t.

Az elektronikus pénzt kibocsátó szakosított hitelintézetekről szóló 2004. évi XXXV. törvény az ilyen intézmények tevékenységére, tőke és prudenciális követelményeire vonatkozó speciális előírásokat tartalmazza. A törvény a vonatkozó EU-irányelvet (elektronikus pénzkibocsátó intézmények tevékenységének megkezdéséről, folytatásáról és prudenciális felügyeletéről szóló 2000/46/EK irányelv) harmonizálja.

A pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása megelőzéséről és megakadályozásáról szóló 2007. évi CXXXVI. törvény (Pmt.) a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása elleni fellépés jogi kereteit, ezen belül az üzleti kapcsolat létesítése során alkalmazandó ügyfél-átvilágítási szabályokat és az elfogadható dokumentumok körét határozza meg. A törvény az EU 3. pénzmosás és terrorizmus finanszírozás elleni irányelvét (a pénzügyi rendszereknek a pénzmosás, valamint a terrorizmus finanszírozása céljára való felhasználásának megelőzéséről szóló 2005/60/EK irányelvet) ülteti át a magyar jogba. A Pmt. tartalmazza a Magyarországon is közvetlenül alkalmazandó, a pénzáttalalásokat kísérő megbízási adatokról szóló 1781/2006/EK európai parlamenti és tanácsi rendelet végrehajtásához szükséges szabályokat is.

Az MNB a fizetési forgalom hatékony, zökkenőmentes és kiszámítható lebonyolítása érdekében – a Pénzügyminisztériummal közösen, a két szabályozó intézmény között megosztott jogalkotási hatáskör keretein belül – jogszabályban határozza meg a pénzforgalmi szolgáltatások nyújtásának, illetve igénybevételének feltételeit. A pénzforgalmat jelenleg a *pénzforgalmi szolgáltatásokról és az elektronikus fizetési eszközökről* szóló 227/2006. (XI. 20.) Korm. rendelet, valamint a *pénzforgalom lebonyolításáról* szóló 21/2006. (XI. 24.) MNB-rendelet szabályozza.²

² A Belső piaci pénzforgalmi szolgáltatásokról szóló irányelv (PSD) hazai implementálása 2009 végétől egy új pénzforgalomról szóló törvény létrehozatalát követeli meg, így a pénzforgalommal kapcsolatos alapvető szabályok azt követően törvényi szinten lesznek szabályozva, ugyanakkor részletszabályok továbbra is az MNB vonatkozó rendeleteiben maradnak.

A kormányrendelet a bankszámla megnyitásának, a bankszámla feletti rendelkezésnek, a rendelkezés korlátozásának, a fizetési megbízások teljesítésének elsősorban polgári jogi, végrehajtási és csődjogi vonatkozásait határozza meg. A kormány rendelete teremti meg az elektronikus fizetési eszközökkel végzett műveletekről, kiemelten a kibocsátó és a birtokos közötti viszonyról szóló 97/489/EK ajánlás teljes, valamint az MNB-redelettel együtt a tagállamok közötti átutalásokról szóló 97/5/EK irányelv honosítását.

Az MNB-rendelet főként a pénzforgalmi szolgáltatások nyújtásának és igénybevételének konkrét feltételeit határozza meg, különös tekintettel az egységes számlaszámrendszer felépítésére, a belföldi forintfizetési forgalomban alkalmazható fizetési módokra, a teljesítési határidőkre, a bankszámla-tulajdonosok tájékoztatására, egyes fizetési módok esetében a belföldi fizetési forgalomban használandó szabványosított pénzforgalmi nyomtatványokra vonatkozóan.

A hitelintézeti elszámolóházak üzletszabályzatára és szabályzataira vonatkozó követelményekről szóló 11/2006. (VIII. 1.) MNB-rendelet a hitelintézeti elszámolóházi tevékenységet végző szervezetek üzletszabályzatára és szabályzataira vonatkozó követelményeket széles körben határozza meg. A rendelet az üzletszabályzatra és egyéb, a rendkívüli helyzetek kezelésére vonatkozó szabályzatra és a díjszabályzatra vonatkozóan kötelező tartalmi elemek meglétét követeli meg, valamint előírja az üzletszabályzat módosításának rendjére, a közzétételre, a rendkívüli helyzetek kezelésére vonatkozó szabályzat és a díjszabályzat esetében az MNB általi jóváhagyásra és az érintettek részére történő rendelkezésre bocsátásra vonatkozó követelményeket.

A hitelintézeti elszámolóházak által végzett elszámolásforgalom lebonyolítására vonatkozó tárgyi, technikai, biztonsági és üzletmenet-folytonossági követelményekről szóló 23/2005. (XI. 23.) MNB elnöki rendelet a hitelintézeti elszámolóházakkal szemben támasztott követelményrendszert az eddigi szabályozásnál sokkal részletesebben és szélesebb körben határozza meg.

A rendeletben három alapvető elvárás fogalmazódik meg. Egyrészt a hitelintézeti elszámolóháznak olyan tárgyi, technikai feltételeknek, továbbá személyi és tárgyi biztonsági feltételeknek kell megfelelnie, amelyek biztosítják a folyamatos, zavartalan üzletmenetet, az elszámolásforgalom nemzeti-közi ajánlásoknak is megfelelő lebonyolítását, az adatvédelmet. Másrészt a rendkívüli események, üzemzavarok esetére olyan üzletmenet-folytonossági tervvel kell rendelkeznie, amely lehetővé teszi a normál üzletmenet lehető leggyorsabb helyreállítását, illetve az elszámolásforgalmi tevékenység krízishelyzetben történő folytatását. A biztonsági követelmények érvényesülése érdekében pedig megfelelő biztonságpolitikával és belső szabályozással kell rendelkeznie.

A tőkepiacról szóló törvény szerinti elszámolóházi tevékenységet végző szervezet üzletszabályzatára és szabályzataira vonatkozó követelményekről szóló 9/2009. (II. 27.), a központi értéktár szabályzataira vonatkozó követelményekről szóló 10/2009. (II. 27.), valamint a tőkepiacról szóló törvény szerinti központi szerződő fél tevékenységet végző szervezet szabályzataira vonatkozó követelményekről szóló 11/2009. (II. 27.) MNB-rendeletek meghatározzák azokat a követelményeket, amelyek teljesítése szükséges ahhoz, hogy az MNB elnöke megadja egyetértését az elszámolóházi tevékenységet végző szervezet üzletszabályzatának és szabályzatainak, a központi értéktári tevé-

kenységet, valamint a központi szerződő fél tevékenységet végző szervezetek szabályzatainak jóváhagyásához a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete részére. A Tpt. rendelkezései értelmében e szervezetek üzletszabályzatának, illetve szabályzatainak alkalmazhatóságához szükséges engedélyt a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete adja ki, módosítja és vonja vissza, de az engedélyezési eljárásban – az elszámolási rendszer hatékony és megbízható működésével kapcsolatos kérdésekben – az MNB szakhatóságként vesz részt.

1.3. A MAGYAR NEMZETI BANK SZEREPE

1.3.1. Általános feladatok

Az MNB alapvető feladatai körébe tartozik a monetáris politika meghatározása és megvalósítása; a bankjegy- és érmekibocsátás; a hivatalos deviza- és aranytartalékok képzése és kezelése; a devizataralék kezelésével és az árfolyampolitika végrehajtásával kapcsolatban devizaműveletek végzése; a fizetési és elszámolási, valamint az értékpapír-elszámolási rendszerek kialakítása és felügyelése; a feladatok ellátásához szükséges statisztikai információk gyűjtése és nyilvánosságra hozása; a pénzügyi rendszer stabilitásának és a prudenciális felügyeletére vonatkozó politika kialakításának és hatékony vitelének támogatása.

Az MNB Magyarországon kizárólagosan jogosult bankjegyek és érmék kibocsátására, valamint megsemmisítésére. Felelős a bankjegyek és érmék gyártásáért és forgalomba hozataláért, a forgalomból történő kivonásáért és szükség szerint a régi, csonka vagy sérült bankjegyek és érmék cseréjéért. Az MNB a készpénzt budapesti központján keresztül hozza forgalomba. A bankjegyeket és az érméket az MNB tulajdonában álló cégek gyártják.

Az MNB-nek jegybankként több szempontból is fontos szerepe van az országos fizetési rendszert illetően: egyrészt meghatározott körben szabályozza és ellenőrzi a pénzforgalom lebonyolítását, jóváhagyja a hitelintézeti elszámolóház üzletszabályzatát, az üzletszabályzat módosítását, másrészt szolgáltatóként is jelen van a piacon. Tulajdonosi szerepében többségi tulajdonosa a KELER Zrt.-nek, kisebbségi tulajdonosa a GIRO Zrt.-nek, a KELER KSZF Kft.-nek és a BÉT-nek. Ezen feladatai ellátása során az MNB arra törekszik, hogy a pénzforgalom a lehető leghatékonyabban és legbiztonságosabban bonyolódjék le Magyarországon.

1.3.2. Az MNB mint szolgáltató

Az MNB működteti a Valós Idejű Bruttó Elszámolási Rendszert, a VIBER-t (részletesebb bemutatását lásd később). A teljesítés szempontjából a VIBER a hazai elszámolásforgalom alpinfrastruktúráját jelenti, hiszen a többi rendszer (KELER-rendszerek, egyes bankkártya-elszámoló rendszerek, BKR) pénzoldali pozíciói is e rendszerben kerülnek kiegyenlítésre. A belföldi elszámolásforgalomban a bankközi fizetések volumenben csekély, de értékben túlnyomó többsége ezen a rendszeren keresztül bonyolódik le. A VIBER esetében az MNB-nek kell gondoskodni arról, hogy a rendszer megfeleljen a biztonság és a hatékonyság követelményeinek. Ennek érdekében a VIBER működését folyamatosan monitorozni, rendszeresen ellenőrizni szükséges, valamint a felhasználói igényeket

nyek változására is reagálni kell. Az MNB egyrészről a rendszer üzemeltetője, másrészről felelős a pénzforgalom zavartalan lebonyolításáért is, így a VIBER működésére vonatkozó követelmények meghatározása, működésének ellenőrzése, a hiányosságok feltárása és kijavíttatása, illetve kijavítása egyaránt jegybanki feladat. A VIBER működtetéséért, szabályozásáért és a működés figyelemmel kíséréséért az MNB különböző szervezeti egységei felelősek, melyek vezetői szinten is különböző szakterületek irányítása alá tartoznak. Ezzel a feladatmegosztással érhető el, hogy a működtetői, a szabályozói és a felvigyázói szerepek elkülönüljenek egymástól. A VIBER-tagok napközbeni számlavezetése a VIBER számlavezető rendszerben (CAS) történik. A rendszer kommunikációs hátterét a SWIFT üzenetközvetítő hálózata biztosítja.

Az MNB a számlavezetési tevékenysége keretein belül elsősorban az alapeladatokból levezethető, közvetlenül a fizetési rendszer tagok számára nyújtott kiegyenlítő banki szolgáltatásokra koncentrálna. További célja, hogy az alapeladatokhoz kapcsolhatóan, kizárólag indokolt esetben nyújtson klasszikus levelező banki és általános számlavezető banki szolgáltatásokat, hiszen ezeket a hitelintézeteknél is igénybe lehet venni.

Az MNB kiegyenlítő banki szolgáltatásokat nyújt a BKR számára, mert a BKR-ben meghatározott bankközi pozíciók kiegyenlítése a jegybanknál vezetett hitelintézeti számlákon történik. Úgyisint kiegyenlítő banki szerep hárul a jegybankra a Bankkártya Zrt.-től, valamint a MasterCard által a hazai bankkártyaforgalom bankok közötti elszámolására kialakított rendszeréből származó nettó pozíciók kiegyenlítése miatt. Az MNB végzi az értékpapír tranzakciók pénzüldali teljesítését a hitelintézetek számára a VIBER-ben. A VIBER közvetlenül kapcsolódik a KELER valós idejű elszámolási rendszeréhez, ezzel biztosítva bizonyos tranzakciók esetében a szállítás fizetés ellenében (delivery versus payment) elv megvalósulását.

Az elmúlt időszakban az MNB jelentősen csökkentette a nem hitelintézeti ügyfelek részére nyújtott bankszámlavezetési szolgáltatásait. A hatályos MNB tv. értelmében vezeti a kincstári egységes számlát, az ÁKK, az OBA, a BEVA számláit. Ezenkívül jogosult a hitelintézetek, a Posta, a MÁK, az elszámolóházak, a központi értéktár és az MNB törvényben foglalt feladatai ellátásához bármely más személy vagy szervezet számára forintban és devizában is számlát vezetni.

1.3.3. Az MNB mint felvigyázó

Az MNB tv. szerint az MNB felvigyázza a rendszerszinten fontos fizetési és elszámolási rendszerek működését. A felvigyázás, amely az angol „oversight” magyar megfelelője, meglehetősen új keletű kifejezés. A jegybanki felvigyázás alanya nem egy intézmény, hanem a fizetési rendszerek, a részt vevő intézmények és az elszámolást és kiegyenlítést biztosító infrastruktúra. A felvigyázás mindezek rendszerkockázati és hatékonysági szempontú felügyelete.

A felvigyázási tevékenység keretében az MNB célja, hogy a jegybanki alapeladatoknak megfelelően elősegítse a rendszerek biztonságos, hatékony működését és ne akadályozza a tisztességes piaci versenyt. A jegybank többek között fontosnak tartja, hogy a rendszerekhez való hozzáférés krité-

riumi legyenek objektíven és nyilvánosan meghatározva. A kis értékű fizetési rendszereket tekintve az MNB különös figyelmet szentel a hatékonysági követelményeknek. Az üzleti szférán belül pedig az együttműködést hangsúlyozza.

A hatályos jogszabályok a jegybanki felvigyázói funkció teljesítéséhez megfelelő eszközöket (engedélyezés, jóváhagyás, ellenőrzés, rendeletalkotás stb.) biztosítanak az MNB számára.

A fizetési rendszerek felvigyázása keretében az MNB a következő tevékenységeket végzi:

- kötelező adatszolgáltatás keretében információkat gyűjt;
- helyszíni és helyszínen kívüli ellenőrzéseket végez;
- információgyűjtés konzultációk és informális beszélgetések keretében;
- a rendszerek működésének folyamatos figyelemmel kísérése és elemzése, valamint a rendszerek működtetői által készített elemzések értékelése;
- a rendszerek megfelelésének értékelése a nemzetközi alapelveket, ajánlásokat és sztenderdeket tekintve;
- a pénzforgalmi és az elszámolási szolgáltatások nyújtásának szabályozása azokban a témákban, amelyekben az MNB rendeletet jogosult kibocsátani;
- az MNB a fizetési rendszerekre vonatkozóan pontosan meghatározza céljait, és a nyilvánosság számára is hozzáférhető módon megfogalmazza szerepét és politikáját a rendszerkockázati szempontból fontos fizetési rendszerek esetében.

A fizetési rendszereket működtető elszámolóházak tekintetében az MNB jogosult a tevékenységi engedélyek megadására és esetleges visszavonására, az üzletszabályzatok jóváhagyására. A rendszerek fejlesztésében az MNB szükség esetén koordinációs szerepet vállal, főbb lépéseiről véleményt alkot és a fejlesztés megvalósítását nyomon követi, azt akár a helyszínen is ellenőrizheti.

A tőkepiaci elszámolóházi tevékenység, valamint a központi értéktári és a központi szerződő fél tevékenységek engedélyezése és a vonatkozó üzletszabályzatok tekintetében az MNB szakhatósági hozzájárulása szükséges a PSZÁF részére. A működési megbízhatóságot és a kockázatkezelést érintő, a PSZÁF által végzett helyszíni vizsgálatokban az MNB is jogosult részt venni.

A jegybanki felvigyázási tevékenységet segíti a PSZÁF-fal kötött Együttműködési Megállapodás, nemzetközi viszonylatban pedig az EU-tagországok nagy összegű bankközi fizetési rendszereket felvigyázó hatóságai és a bankfelügyelet között létrejött Együttműködési Megállapodás.

1.3.4. Az MNB mint a pénzforgalom szabályozója

Az MNB a Pénzügyminisztériummal közös, a két intézmény között megosztott jogalkotási hatáskör keretein belül jogszabályban, MNB-rendeletben határozza meg a pénzforgalmi szolgáltatások nyújtásának és igénybevételének feltételeit (l. 1.2. Jogi környezet című fejezetet). A pénzforgalmi MNB-rendelet tartalmazza a pénzforgalmi szolgáltatások nyújtásának részletes szabályait, ideértve a bankszámla jelölésére, a fizetési megbízások lebonyolítására, az alkalmazható fizetési módokra, a szabványos pénzforgalmi nyomtatványokra vonatkozó előírásokat.

A pénzforgalmi MNB-rendelet betartását az MNB a jegybanktörvény által adott felhatalmazás alapján a hitelintézeteknél ellenőrzi.

A pénzforgalmi MNB-rendeleten felül az MNB jogosult rendelet kibocsátani a hitelintézeti elszámolóházi tevékenységet és a Tpt. szerinti elszámolóházi tevékenységet végző szervezet üzletszabályzata és egyéb szabályzatai vonatkozásában. A Tpt.-vel összhangban, rendeletben szabályozza a központi értéktári tevékenységhez, valamint a központi szerződő fél tevékenységhez szükséges szabályzatokkal kapcsolatos követelményeket is, valamint a hitelintézeti elszámolóházak tárgyi, technikai, biztonsági és üzletmenet-folytonossági követelményeit.

1.3.5. A monetáris politika és a fizetési rendszerek kapcsolódása

A fizetési rendszerek és a monetáris politika között erős kapcsolat áll fenn. Ezért nem véletlen, hogy a monetáris politika végrehajtását végző jegybankok formális vagy informális hatósági szerepet kapnak a fizetési és elszámolási rendszerek vonatkozásában is, gyakorlatilag mindenhol a világon. Mint fent láttuk, az MNB formálisan is hatóság több szempontból a fizetési rendszerrel kapcsolatban. A jegybankok fizetési rendszerekkel kapcsolatos feladatait azzal szokták indokolni, hogy a pénzügyi közvetítő rendszer (melyen keresztül a monetáris politika kifejti hatását a gazdaságra) egyik legfontosabb monetáris jellegű feladata a fizetések lebonyolításának biztosítása. A készpénz használata mellett egy modern gazdaságban a pénz- és elszámolásforgalmi rendszerek teszik lehetővé a gazdaság szereplői közötti fizetéseket. Éppen ezért egy olyan gazdaságban, ahol ez az infrastruktúra nem működik hatékonyan, a monetáris politika sem lesz képes hatékonyan elérni céljait.

Egy közvetlenebb kapcsolódása a monetáris politikának a fizetési rendszerekkel az, hogy mint minden pénzpiaci ügylet, így a monetáris politika végrehajtása céljából kötött jegybanki pénzpiaci ügyletek is a nagy összegű fizetési és értékpapír-elszámolási rendszerekben teljesülnek. Ez Magyarországon a VIBER-t és a KELER rendszerét jelenti. Az előbbiben, illetve annak nyitása előtt, saját számlavezető rendszerében teljesíti az MNB a hitelintézeti partnereivel kötött ügyleteinek pénzlábát, míg az utóbbiban (ha releváns) az értékpapírlábát.

Ugyancsak a KELER-nél kell zároltatniuk a jegybanki partnereknek azon értékpapírokat, amelyek fejében (fedezete mellett) napon belüli vagy napon túlnyúló jegybanki hitelt kívánnak felvenni. Mivel jegybanki hitel csak fedezett lehet, ezért a hitelintézetek jellemzően állandó értékpapír-portfóliót tartanak a KELER-nél az MNB javára zároltatva. Amennyiben egy jegybanki partner nem len-

ne képes a jegybanki hitelét visszafizetni, úgy az MNB ezen értékpapír-portfóliókból elégíthetné ki követelését.

1.4. A FIZETÉSI FORGALOMBAN RÉSZT VEVŐ KÖZVETÍTŐ INTÉZMÉNYEK

1.4.1. Pénzügyi intézmények

A Hpt.-ben meghatározott pénzügyi intézmények a hitelintézetek, illetve a pénzügyi vállalkozások. A hitelintézeteknek három kategóriája létezik: bankok, szakosított hitelintézetek, valamint takaré- és hitelszövetkezetek (szövetkezeti hitelintézetek). Csak a bankok jogosultak arra, hogy a Hpt.-ben felsorolt valamennyi pénzügyi szolgáltatási tevékenységet végezzék. A szövetkezeti hitelintézetek (takaré- és hitelszövetkezetek) és a szakosított hitelintézetek néhány pénzügyi szolgáltatást nem nyújthatnak ügyfeleik számára. Csak a hitelintézetek jogosultak teljes körű pénzforgalmi szolgáltatások nyújtására.³ A hitelintézetek 2008 végén közel 9,65 millió bankszámlát vezettek ügyfeleik részére.

A pénzügyi vállalkozások egy vagy több pénzügyi szolgáltatást végeznek a Hpt.-ben meghatározott tevékenységek közül, ezek közül a hitelek nyújtásával foglalkozni jogosultak készpénz-helyettesítő fizetési eszközök (kivéve az elektronikus pénz és elektronikus pénzeszköz) kibocsátására és az ezzel kapcsolatos szolgáltatás nyújtására is kérhetnek engedélyt.

A Külföldi vállalkozások magyarországi fióktelepeiről és kereskedelmi képviselőiteiről szóló 1997. évi CXXXII. törvény, valamint a Hpt. módosításai – a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) követelményeinek megfelelően – 1998 óta lehetővé teszik, hogy külföldi hitelintézetek Magyarországon fiókokat létesítsenek. Ezek a fiókok a fizetési és elszámolási rendszerben való részvételüket tekintve a hazai résztvevőkkel azonos elbánásban részesülnek.

1.4.2. Befektetési vállalkozások

Habár a Hpt.-ben meghatározott pénzforgalmi szolgáltatást kizárólag hitelintézet nyújthat, bizonyos fizetési szolgáltatásokat más intézmények is végezhetnek. Külön említést érdemelnek a befektetési vállalkozásokról és az árutőzsdei szolgáltatókról, valamint az általuk végezhető tevékenységek szabályairól szóló 2007. évi CXXXVIII. törvény (Bszt.) alapján működő befektetési vállalkozások. Ezek a vállalkozások a befektetők számára az értékpapírügyletek elszámolása céljából a Tpt. alapján ügyfélszámlát is vezethetnek. Az ügyfélszámlával általában az egyszerű átutalás és a készpénzfizetés mint fizetési módok alkalmazhatók, így a befektetőtől az ügyfélszámlára készpénzben vagy átutalással jóváírásokat fogadhatnak, illetve készpénzt fizethetnek ki a befektetőnek, illetve átutalást teljesíthetnek.

³ Ezen a helyzeten jelentősen változtatni fog a fentebb már idézett új EU-irányelv a pénzforgalmi szolgáltatásokról (PSD). Ennek implementálása után a hitelintézetek mellett egy új intézménytípus, a pénzforgalmi intézmény is teljes körű felhatalmazást fog kapni pénzforgalmi szolgáltatások nyújtására. Természetesen ezen intézmények felügyeletét is a PSZÁF fogja ellátni.

1.4.3. GIRO Elszámolásforgalmi Zrt.

A GIRO Elszámolásforgalmi Zrt. a Hpt.-ben meghatározott hitelintézeti elszámolóház. A társaság üzemelteti a Bankközi Klíring Rendszert (BKR). A társaság tulajdonosai a hitelintézetek, valamint az MNB (a jegybank részesedése 7,3%-os) és a KELER. A társaság legfőbb szerve a közgyűlés, de a fontos operatív döntéseket, így pl. az üzletszabályzatra, a díjakra vonatkozó döntéseket a társaság igazgatósága hozza meg. Ezek a döntések az MNB jóváhagyásával válnak hatályossá. Az igazgatóságot – a rendszert érintő fontos döntései meghozatalában – az összes érdekelt intézményt magába foglaló Bankközi Szakértői Bizottság támogatja. A felügyelőbizottságnak jelenleg az MNB is tagja. A GIRO Elszámolásforgalmi Zrt. működteti az adatforgalmat lebonyolító üzenetközvetítő és a központi adatfeldolgozó rendszert.

A GIRO Elszámolásforgalmi Zrt. a BKR rendszernek nem tagja, teljesítést elősegítő szolgáltatást nem nyújt, az értékpapír-fedezeteket nem kezeli, a rendszerben pénzügyi szerepet nem játszik.

1.4.4. Központi Elszámolóház és Értéktár (Budapest) Zrt. (KELER) és a KELER Központi Szerződő Fél Kft.

A KELER a fizetési rendszerben többféle szerepet tölt be. 2008. december 31-ig központi szerződő félként, valamint elszámolóházként, központi értéktárként és értékpapírszámla-vezetőként működött szakosított hitelintézeti formában. A társaság tulajdonosai az MNB (53,33%) és a BÉT (46,67%). A KELER Zrt. a Tpt.-ben és a Hpt.-ben meghatározottak szerint jogosult hitel és pénzkölcsön, valamint pénzforgalmi szolgáltatások nyújtására. Az értékpapírügyletek elszámolásához kapcsolódóan forint pénzforgalmi számlát vezet a befektetési szolgáltatók számára. A befektetési szolgáltatók számára az MNB nem vezet pénzszámlát, ugyanakkor a KELER általi számlavezetés lehetőséget ad arra, hogy a DVP-szolgáltatások ezekre az intézményekre is teljes mértékben kiterjedjenek. A KELER hitelintézet számára csak biztosítékképzés céljára vezethet forintban pénzforgalmi számlát, azonban elszámolóházként, harmadik félként végzi a hitelintézetek részére a DVP- és egyéb tőkepiaci ügyletek lebonyolítását, a hitelintézeteknek az MNB-nél vezetett pénzforgalmi számláján történő teljesítéssel. A KELER kezeli a fizetési rendszer napközbeni likviditását biztosító értékpapír-fedezeteket, illetve azok lekötését, feloldását biztosító információs rendszert. A KELER és az MNB együttesen biztosítja a tőzsdei és tőzsdén kívüli ügyletek DVP-elvű elszámolását.

Az EU-csatlakozás előtt az Európai Központi Bank átfogóan értékelte a csatlakozó országok értékpapír-elszámolási és -kiegyenlítési rendszereit, mely során a KELER Zrt. tekintetében túlzottan kockázatosnak ítélte meg az értéktár, valamint a központi szerződő fél jogilag egy társaság keretében való működését. Az EKB Kormányzótanácsa javasolta az illetékes magyar hatóságoknak, hogy a KELER-rel közösen keressenek megfelelő kockázatkezelési módszereket a fenti probléma feloldására.

Az egyeztetések eredményeképpen az a szakmai vélemény alakult ki, hogy kockázati szempontból indokolt a KELER Zrt. központi szerződő fél és központi értéktári funkciójának jogilag elkülönült

gazdasági társaságokba való szétválasztása. A szabályozási környezet többszöri módosítása után a szétválasztási folyamat gyakorlati megvalósítása 2008-ban történt meg, és 2009. január 1-jén megkezdte működését a KELER Központi Szerződő Fél Kft., melynek tulajdonosai a KELER Zrt. (74,5%), az MNB (13,6%) és a Budapesti Értéktőzsde (11,9%).

1.4.5. Bankkártya Zrt.

A Bankkártya Zrt. a Hpt.-ben meghatározott hitelintézeti elszámolóház, amely tevékenységét készpénz-helyettesítő fizetési eszközökkel végzett fizetési műveletek tekintetében végzi. A társaság tulajdonosa a SIA-SSB S.p.A (Olaszország). A társaság birtokolja az egyetlen belföldi – több hitelintézet által használt – kártyavédjegyet (GBC), ami kölcsönös elfogadást biztosít a rendszerhez csatlakozott bankok között. A társaság elektronikus, ATM- és POS-tranzakciókkal kapcsolatos engedélyezési, switching (azaz kapcsolási) és elszámolási szolgáltatásokat nyújt, de foglalkozik kártyaforgalommal kapcsolatos egyéb tevékenységekkel is (pl. kártyamegszemélyesítés, PIN-kód előállítás stb.).

A Bankkártya Zrt. a GBC elszámolási rendszert működteti, mely a GBC-köri belföldi bankkártyás tranzakciók teljes körű bankközi klíringjét és teljesítését végzi az MNB-vel együttműködve.

1.4.6. Magyar Posta Zrt.

A Magyar Posta Zrt. („Posta” és „Magyar Posta”) bankszámlát nem vezethet ügyfelei részére, ugyanakkor pénzforgalmi szolgáltatásokat nyújt számukra. A háztartások egy jelentős része a postai hálózatot veszi igénybe a közüzemi díjak és egyéb rendszeres fizetések (pl. biztosítási díjak) befizetésére vagy más, magánszemélyek részére történő eseti készpénzáttutalások lebonyolítására.

A társadalombiztosítási juttatás- és nyugdíjkifizetések jelentős része szintén a postai hálózaton keresztül történik. 2008 végén 2733 postahivatal volt Magyarországon, szemben a 4600 bankfiókkal (ideértve a takarékszövetkezeti fiókokat is). A hitelintézetek és a Posta kétoldalú kötelezettségeiket az MNB-nél vezetett számláikon a VIBER-ben rendezik.

1.4.7. Magyar Államkincstár

A Magyar Államkincstár (MÁK) a költségvetési intézmények számára nyújt kvázi bankszámlavezetési szolgáltatásokat, részükre nem kamatozó költségvetési számlákat vezet. Ezek a számlák a költségvetés által finanszírozott tevékenységekhez kapcsolódó kifizetések céljaira szolgálnak a megfelelő költségvetési előirányzatok erejéig. A MÁK vezeti a költségvetés bevételi számláit is. A MÁK a magyar állam magyar gazdaságban betöltött jelentős szerepéből fakadóan, nagy volumenű, kis értékű fizetési forgalmat bonyolít le, így a hazai kis értékű pénzforgalom egyik legnagyobb szereplője.

A pénzforgalmi közvetítő rendszer 2008. év végi intézményi szerkezetét az 1. táblázat szemlélteti.

1. táblázat**A pénzforgalmi közvetítő rendszer intézményi szerkezete**

	Intézmények száma	Fiókok száma
Magyar Nemzeti Bank	1	–
Hitelintézetek	192	4600
Magyar Államkincstár	1	19
KELER Zrt.	1	–
GIRO Elszámolásforgalmi Zrt.	1	–
Magyar Posta Zrt.	1	2733
Bankkártya Zrt.	1	–

1.5. A MAGÁN- ÉS AZ ÁLLAMI SZFÉRA EGYÉB INTÉZMÉNYEINEK SZEREPE**1.5.1. Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyelete**

A PSZÁF jogállását a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyeletéről szóló 2007. évi CXXXV. törvény határozza meg. A PSZÁF kormányhivatal, felügyeletét a pénzügyminiszter látja el. A PSZÁF látja el a Hpt., Tpt., Bszt., Pmt. stb. hatálya alá tartozó szervezetek, személyek és tevékenységek felügyeletét. A PSZÁF – az MNB előzetes véleményének kikérésével – engedélyezi többek között a pénzforgalmi szolgáltatások, az elektronikus pénz, valamint a készpénz-helyettesítő fizetési eszközök kibocsátását, illetőleg az ezzel kapcsolatos szolgáltatások nyújtását.

A PSZÁF tevékenységének célja, hogy biztosítsa a pénzügyi piacok megbízható, folyamatos és átlátható működését; erősítse a pénzügyi piacok iránti bizalmat; előmozdítsa a piacok tisztességes versenyen alapuló fejlődését; védje a piaci szereplők jogos érdekeit; szolgálja a fogyasztói döntések kockázatának csökkentését a szükséges információkhoz való hozzáférés biztosításával; aktívan vegyen részt a pénzügyi bűnözés visszaszorításában.

A Magyar Nemzeti Bank és a PSZÁF közötti együttműködést évről évre felülvizsgált megállapodás rögzíti, amelynek fokozott jelentősége van a fizetési és értékpapír-elszámolási rendszerek, illetve a pénzforgalom esetében, mivel ezeken a területeken mindkét intézmény gyakorol szabályozási, engedélyezési, felügyeleti hatáskört, amellet, hogy az MNB-nek felvigyázási szerepe is van.

1.5.2. Magyar Bankszövetség

A Bankszövetség legfontosabb feladata a tagjait érintő szakmai érdekek képviselete, érvényesítése; közös álláspont kialakítása érdekében a bankok szakértőiből álló munkabizottságok létrehozása. Annak ellenére, hogy a tagság nem kötelező, minden bank csatlakozott a szövetséghez.

A Bankszövetség rendszeresen részt vesz azon törvényeknek, jogszabályoknak, programoknak a kidolgozásában, véleményezésében és egyeztetésében, amelyek közvetve vagy közvetlenül érintik a

bankszektor. Elősegíti azoknak az intézményeknek a létrehozását, amelyek a bankrendszer hatékonyságát, stabilitását növelik. A Bankszövetség aktívan szerepet vállalt a betétbiztosítási, a hitelgarancia, az adósnylvántartó, a hitelminősítő intézmények, valamint a BKR előkészítésében.

A Magyar Bankszövetség 1991-ben levelező társult tagként csatlakozott az Európai Unió Bankföderációjához (FBE), aminek 1998-ban társult, majd 2004-ben teljes jogú tagjává vált. A Bankszövetség és rajta keresztül a hazai hitelintézetek szakemberei a Bankföderáció valamennyi bizottságának és munkacsoportjának a munkájában részt vehetnek.

1.5.3. Gazdasági Versenyhivatal

A tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról szóló 1996. évi LVII. törvény a megfelelő EU-irányelv vonatkozó rendelkezéseit harmonizálva segíti elő a gazdasági verseny tisztaságát és szabadságát. Ennek érdekében tiltja a tisztességes verseny követelményeibe ütköző, illetve a gazdasági versenyt korlátozó piaci magatartást, valamint akadályozza a vállalkozásoknak a versenyre hátrányos összefonódását, gondoskodva a szükséges szervezeti és eljárási feltételekről is. Ez a törvény határozza meg a Gazdasági Versenyhivatal (GVH) feladatait is, amely központi költségvetési szervként működik.

1.5.4. Magyar SEPA Egyesület

Az Egységes Euro Pénzforgalmi Térség, azaz a Single Euro Payments Area (SEPA)⁴ víziójának megvalósítása rendkívüli kihívást jelent a hitelintézetek számára. Ezért jött létre a Magyar SEPA Egyesület, amelynek legfőbb célja a SEPA-fizetési módok fejlesztésének és magyarországi bevezetésének támogatása. A szervezet kidolgozza a nemzeti SEPA-tervet és az ütemtervet, amely szerint a SEPA-fizetési módok, -eljárások és -infrastruktúra felváltják a korábbi, azonos funkciójú nemzeti eszköztárat. Tagjai olyan közös alapelvek és szabályok kialakításán dolgoznak, amelyek a SEPA-t alkotó fizetési módok fejlesztését szolgálják, figyelembe véve a magyar pénzforgalmi rendszer sajátosságait. Az egyesület 2008 áprilisában a hazai pénzforgalomban legnagyobb részesedést képviselő 10 hitelintézet és a GIRO Zrt. (rendes tagok), a Magyar Bankszövetség és az MNB (támogató tagok) alapításával jött létre, melyhez az év folyamán további 4 hitelintézet, valamint további támogató tagként a PSZÁF és a Miniszterelnöki Hivatal is csatlakozott.

1.5.5. Fizetési Rendszer Fórum

2003-ban az MNB kezdeményezésére a Magyar Bankszövetség támogatásával a pénzforgalomban meghatározó szerepet játszó bankok – OTP, MKB, CIB, CITI, ING, MTB, Raiffeisen, BB, K&H, HVB – és a Magyar Államkincstár alapították meg a Fizetési Rendszer Fórumot (FRF). Az FRF jogi önállósággal nem rendelkezik, továbbá semmiféle üzleti tevékenységet nem folytat.

⁴ A SEPA-szabványokról lásd részletesebben a 2.4.4. fejezetet.

Az FRF önálló, önszervező, a hazai fizetési rendszer ügyei iránt elkötelezett konzultatív jellegű szakmai szerveződés. Célja a hazai fizetési rendszerek piaci igényeknek megfelelő, folyamatos és hatékony fejlesztésének, e rendszerek európai fizetési rendszerekbe történő integrációjának az elősegítése. Az FRF ajánlásokat, javaslatokat dolgoz ki a hitelintézeti és a fizetési rendszer tagjai, felhasználói, valamint a szabályozó hatóságok részére.

A legfőbb irányító és döntéshozó testülete a Fizetési Rendszer Tanács (FRT). Az FRT határozza meg az előtte bemutatott szakmai prezentációk alapján, hogy mely téma szükséges és egyben alkalmas projektként való kidolgozásra. Ugyancsak az FRT dönt az előterjesztett ajánlások elfogadásáról.

1.5.6. Készpénzfórum

2008-ban az MNB a piaci szereplőkkel való hatékony kapcsolattartás érdekében jogi önállósággal nem rendelkező készpénzes konzultatív szakmai fórumot hozott létre, mely kimondottan a készpénzlogisztikával kapcsolatos kérdésekre összpontosít. A Készpénzfórum (KF) létrehozásának legfontosabb indoka az volt, hogy a készpénzlogisztika világának sajátos érintetti köre van, amely bár kapcsolódik a fizetési rendszerekéhez, hiszen egyes nagyobb hitelintézetek itt is, ott is aktívak, de ez a kapcsolódás semmivel nem erősebb, mint a monetáris transzmisszió vagy a pénzügyi stabilitás esetében.

A KF alapító tagjai: a készpénzforgalmi tevékenységük alapján az első tizenkét helyre sorolt hitelintézet, ill. a Magyar Posta, a három legnagyobb pénzfeldolgozó és -szállító vállalkozás, valamint a Magyar Bankszövetség. Céljai közé alapvetően a jegybanki készpénzes stratégiai döntések előzetes piaci „szondázása”, szakmai előkészítése, a piaci szereplők tevékenységének jobb jegybanki megismerése és a leghatékonyabb készpénzlogisztikai módszerek kialakítása tartozik.

2. Fizetési módok

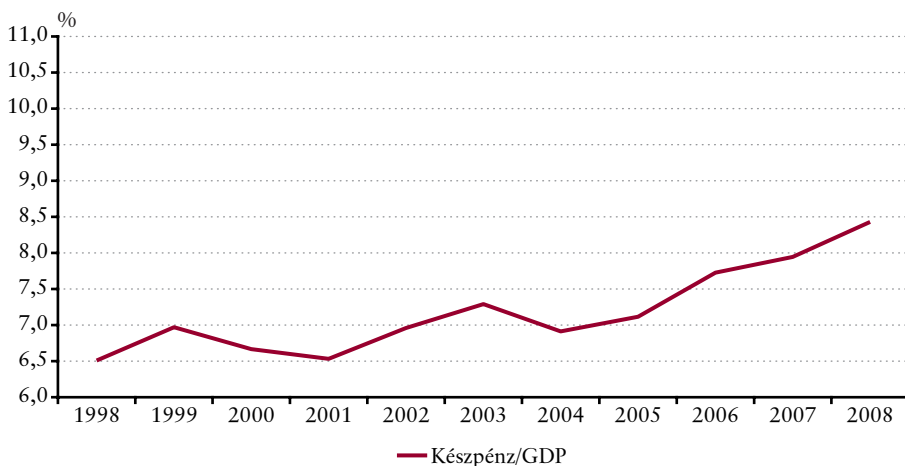
2.1. KÉSZPÉNZFIZETÉS

2.1.1. Forgalomban lévő készpénz

Magyarországon a készpénz továbbra is fontos szerepet játszik a fizetési tranzakciókban. 2008 végén 2294 milliárd forint értékű készpénz volt forgalomban, 4,9%-kal, 108 milliárd forinttal több, mint az azt megelőző év végén. A készpénzállomány értéke 2008. éves átlagában 10,2%-kal nőtt, amely a 2007. évi 10%-os növekedési ütemhez hasonló maradt. Az év közben átlagosan forgalomban lévő készpénz GDP-hez viszonyított aránya 8,8% volt.

1. ábra

A GDP és a forgalomban lévő készpénz aránya

Nemzetközi összehasonlításban is magas a magyar gazdaság készpénzigénye, amely az elmúlt években megfigyelt, a gazdaság fundamentumaival nem magyarázható készpénzkereslet-bővülés mellett alakult ki. Két tényező játszhat ebben szerepet. A kamatadó 2006-os bevezetése a pénztartás alternatívaköltségének egyszeri megváltozásával, a költségvetési hiány-csökkentés érdekében megemelt adóterhek és szigorúbbá váló adóhatósági intézkedések pedig a rejtett gazdaság készpénzigényének feltételezett bővülésén keresztül mutatnak az emelkedő készpénzkereslet irányába. A magyar gazdaságot jellemző magas készpénzigényben emellett az is szerepet játszhat, hogy nemzetközi viszonylatban elmaradunk a készpénzt helyettesítő fizetési eszközök használatában.⁵

⁵ Odorán Rita–Sisak Balázs: A magyar gazdaság készpénzigénye – továbbra is olajozottan működhet a rejtett gazdaság? *MNB-szemle*, 2008. december. 19-25.

2.1.2. Készpénzkibocsátás

A jegybanktörvény értelmében az MNB a készpénzkibocsátás kizárólagos jogosultjaként végzi a készpénz előállításával és forgalomba hozatalával kapcsolatos teendőket, hozzájárul az ország zavartalan készpénzforgalmához, biztosítja a forgalomban levő készpénz megfelelő minőségét. Az MNB készpénzes tevékenységének fő célja a készpénzforgalom igényeinek biztonságos, maradéktalan kielégítése korszerű, jó minőségű, esztétikus bankjegyekkel és érmékkel. E cél érdekében az MNB 1993-ban új forgalmi érmesort, 1997-től kezdődően új bankjegysorozatot bocsátott ki, továbbá folyamatosan fejleszti a bankjegyeken található biztonsági elemeket. 1999 októberétől kizárólag az új bankjegysorozat és az új érmesorozat címletei vesznek részt a készpénzforgalomban, a régi bankjegyeket és érméket a jegybank bevonta a forgalomból. 2007 folyamán az MNB döntött az 1 és 2 forintos érmék forgalomból történő bevonásáról, 2009-ben pedig bevezette a 200 forintos érmét, amely a 200 forintos bankjegyet váltja fel. Az MNB legfontosabb szempontjai a készpénzellátás biztosítása során a társadalmi szintű költséghatékonyság, valamint a készpénzellátás biztonsága.

Az MNB készpénz-kibocsátási tevékenysége kapcsán nagyon fontos megérteni, hogy a fennálló készpénzállomány mértékéről nem a jegybank dönt. A közhiedelemmel ellentétben ugyanis, a forgalomban lévő készpénz mennyiségét a készpénz iránti kereslet határozza meg és nem az MNB ez irányú szuverén döntése. Természetesen az MNB dönt – az érintettek bevonásával – a címletstruktúráról, a bankjegyek biztonsági elemeiről, a jegybanki forgalmazás feltételeiről, de arról nem, hogy végül a hitelintézeteken, illetve a Postán keresztül összességében mennyi készpénz kerül forgalomba. Ez a készpénzpiaci szereplők szabad döntése, hiszen a hitelintézetek és a Posta az MNB-től a bankjegyeket és érméket az MNB-nél vezetett számlájukon lévő számlapénz terhére szabadon vásárolják. Azt a döntést, hogy mennyit vásárolnak, természetesen azon becsléseik alapján hozzák meg, hogy az ő ügyfeleik (fogyasztók, kereskedők, termelő vállalatok stb.) mennyi készpénzt akarnak tartani (bankszámlájukról kivenni vagy arra visszatenni, automatákba dobni, a kereskedőknél felhasználni). A készpénzpiac ezen professzionális szereplői azok, akik a gazdaság készpénzkeresletét az MNB rendelkezésre állása keretében kielégítik, és az ő és az egyéb gazdasági szereplők interakciója alapján dől az el, hogy összesen mennyi készpénz kerül forgalomba, tehát az MNB mennyit „bocsát ki”.

2.1.3. Készpénzforgalmazás és -feldolgozás

A bankjegyek és érmék egyrészt a hitelintézetek megbízásából eljáró készpénzlogisztikai vállalkozások visszaforgatási tevékenysége, másrészt a jegybank nagybani forgalmazási műveletein keresztül kerülnek forgalomba. A jegybanki forgalmazás alapjául az szolgál, hogy az MNB pénzforgalmi számlát vezet a hitelintézetek és a Posta számára, melyek – a készpénzlogisztikai vállalkozások közreműködésével – számlájuk terhére készpénzt vesznek fel a jegybanktól, illetve számlájuk javára készpénzt fizetnek be. A készpénzellátásnak létezik egy jelentős másodlagos piaca is, amelyen a készpénzpiac nagyobb szereplői a jegybank bevonása nélkül, közvetlenül egymástól is vesznek készpénzt. A forgalomban lévő készpénz minőségének védelme érdekében a jegybank megvizsgálja a hozzá beszállított bankjegyek minőségét, kiszűri a hamis bankjegyeket, illetve megsemmisíti a

forgalomképtelen fizetőeszközöket. A jegybank egyúttal gondoskodik a forgalomban elhasznált, elavult készpénzmennyiség pótlásáról is. A jegybank készpénzes feladatainak ellátása 2008 őszétől a Soroksáron épült Logisztikai Központban történik. Korábban az MNB belvárosi épületeiben kapott helyet a készpénzes szakterület, azonban ezt a helyszínt mind a tevékenység volumenét, mind a belvárosi forgalmi állapotokat tekintve „kinőtte”. Az új központ magas szinten automatizált rendszereivel jelentősen hozzájárult a hatékonyság növeléséhez.

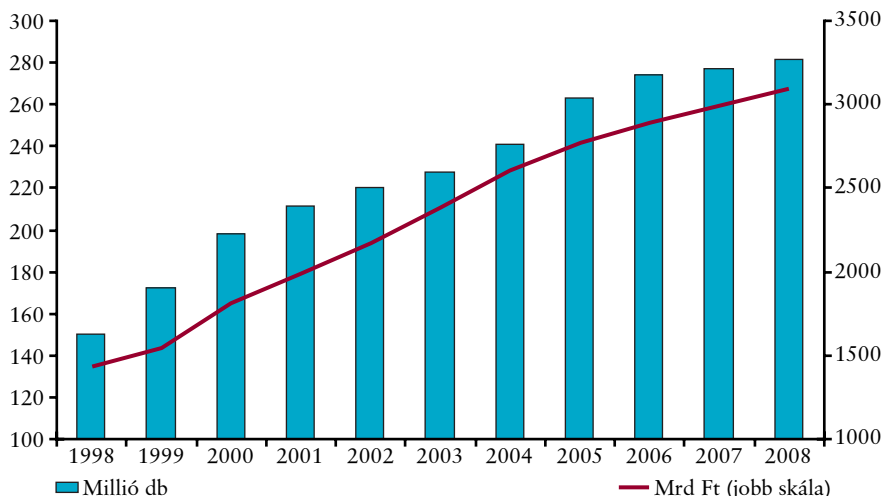
2.2. POSTAI FIZETÉSEK

A háztartások jelentős része használja a postai hálózatot közüzemi számlái és más rendszeresen ismétlődő számlák kiegyenlítésére, valamint esetenként, többnyire bankszámlával nem rendelkező magánszemélyek részére pénz eljuttatása céljából. A társadalombiztosítási ellátások, nyugdíjfizetések jelentős része is a postai hálózaton keresztül bonyolódik le. A Magyar Posta és a hitelintézetek közötti e tevékenységhez kapcsolódó pénzügyi kötelezettségek kiegyenlítése a VIBER-en keresztül történik (a Magyar Posta Zrt. közvetlen tagja a VIBER-rendszernek). A Magyar Posta három fő készpénzfizetéssel kapcsolatos szolgáltatást nyújt:

A *készpénz-átutalási megbízás* (népszerű nevén „sárga csekk”) lehetővé teszi a bankszámlával nem rendelkezők számára, hogy „átutalást” bonyolítsanak le e fizetési mód segítségével. A befizető a postai ablaknál készpénzt fizet be, amit a jogosultnak a bankjánál vezetett számláján jóváírnak. Általában a jogosult egy olyan befizetési nyomtatványt juttat el a kötelezett részére, amelyen a szükséges adatok jelentős része, előre nyomtatott formában már szerepel. A készpénz-átutalási megbízást jelentős részben a közüzemi számlák kifizetésére használják, így a csoportos beszedés egyik alternatívájának tekinthető. 2008-ban 282 millió tranzakciót dolgoztak fel, 3073 milliárd Ft értékben.

2. ábra

Az évenkénti készpénz-átutalási megbízások száma és értéke

A *kifizetési utalványt* bankszámláról történő kifizetésre használják. A kötelezett kezdeményezheti a pénzküldemény feladását a kifizetéshez szükséges adatok papíron vagy elektronikus adathordozón történő megadásával és a pénzügyi fedezet rendelkezésre bocsátásával belföldre, többnyire bankszámlával nem rendelkező jogosultak részére. A Posta az utalvány címében megjelölt rendeltetési helyen az összeget a címzett részére kézbesíti. A kötelezettek jellemzően nagy állami kifizetők, amelyek pl. szociális jellegű juttatások, illetve a rendszeres nyugellátási összegek kifizetésére használják ezt a fizetési módot. 2008-ban 38,2 millió tranzakciót dolgoztak fel ily módon, 2083 milliárd Ft értékben.

A *belföldi postautalványt* (népszerű nevén „rózsaszín csekk”) általában készpénz küldésére használják, amikor a kötelezett a készpénzt a postán befizeti, és azt a kedvezményezett címére kézbesítik. Ezt a lehetőséget többnyire bankszámlával nem rendelkező magánszemélyek használják. A megfelelő rózsaszín nyomtatványt a postán lehet kérni. 2008-ban ily módon 2,4 millió tranzakciót dolgozott fel a Magyar Posta, melyek összértéke 43,4 milliárd Ft volt.

2.3. KÉSZPÉNZ-HELYETTESÍTŐ FIZETÉSI MEGOLDÁSOK

Magyarországon a banki ügyfelek számos készpénzkímélő fizetési mód közül választhatnak, melyek között a legelterjedtebb az egyszerű átutalás és a bankkártyával történő fizetés, de terjedőben vannak a különféle csoportos fizetési módok, így a csoportos átutalás és a csoportos beszedés is.⁶ A fizetési megbízások jelentős részét távolról hozzáférést biztosító eszközök, pl. telefon, számítógép segítségével telekommunikációs csatornákon kezdeményezik. A bankok arra ösztönzik ügyfeleiket, hogy egyre inkább az elektronikus csatornákat vegyék igénybe a banki számlavezetési szolgáltatások eléréséhez.⁷

2.3.1. Átutalás

A készpénz használata nélküli fizetési megbízások túlnyomó része átutalások formájában bonyolódik le. A BKR-en keresztül lebonyolított átutalási forgalmat a 3. ábra mutatja.

Az átutalási megbízások a bankba benyújthatók elektronikus úton és papír alapon is. Az utóbbi időben az internet, a mobiltelefon elterjedése kapcsán a fizetési megbízások benyújtásában egyre nagyobb teret nyernek az elektronikus csatornák. Jelenleg darabszámban a készpénz-helyettesítő fizetési megbízások több, mint 80%-a bonyolódik le az elektronikus csatornákon keresztül.

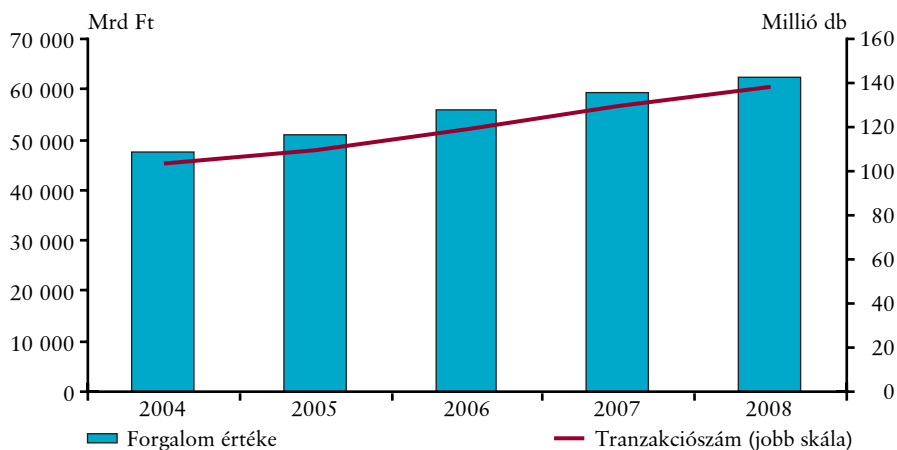
A bankszámlák közötti átutalásnak többféle változata létezik: egyszerű átutalási megbízás, rendszeres átutalási megbízás és csoportos átutalási megbízás.

⁶ További, összértékben és volumenben kisebb jelentőségű fizetési módok is léteznek még a hazai pénzforgalomban, ilyenek pl. a csekk, a határidős beszedési megbízás, az okmányos beszedés, az okmányos meghitelezés, amelyek azonban a kis értékű fizetési forgalom szempontjából csekély jelentőséggel bírnak.

⁷ A pénzforgalom lebonyolításáról szóló 21/2006. MNB-rendelet tartalmazza a készpénzkímélő fizetések lebonyolításának részletes szabályait.

3. ábra

A BKR-en keresztül lebonyolított átutalások száma és értéke (2004–2008)

Az egyszerű átutalási megbízás elsősorban eseti jellegű fizetésekre használatos, beleértve azt is, amikor ugyanazon kedvezményezettnek több alkalommal, nem rendszeres időközönként szeretnénk átutalni, valamint használjuk akkor is, ha rendszeresen, de változó összeget szeretnénk átutalni.

Az egyszerű átutalások papíron és elektronikus úton is benyújthatók a számlavezetőnek. Az átutalás papíron megadható szabványos nyomtatványon vagy a bank által készített, az MNB által jóváhagyott nyomtatványon. Telefon, internet, ügyfélterminál stb. segítségével elektronikus úton juttatható el a számlavezető hitelintézetbe az átutalási megbízás (lásd a banki benyújtási csatornákról készült 6. ábrát a 2.4. fejezetben).

Az átutalási megbízás – a megbízó kívánalmainak és a hitelintézet által nyújtott szolgáltatásoknak a figyelembevételével – eljuttatható a jogosulthoz a BKR-en vagy a VIBER-rendszeren keresztül is. A VIBER igénybevételét az összeg nagysága, az átutalás sürgőssége indokolhatja. Általában azonban a VIBER-en keresztül történő átutalás költsége magasabb a megbízó számára.

A rendszeres átutalási megbízás ismétlődően jelentkező fizetésekre alkalmas, segítségével egy bizonyos időszak alatt vagy előre nem meghatározott ideig ugyanakkora összeget, ugyanannak a jogosultnak, ugyanolyan rendszerességgel tudunk átutalni. Alkalmazásának előnye, hogy a rendszeresen jelentkező fizetések esetében nem kell minden esetben külön megbízást adni a számlavezető hitelintézetnek, hanem elég azt egyszer megtenni, ezt követően a megbízásban foglalt ideig a bank azt teljesíteni fogja.

A csoportos átutalást leggyakrabban a havi jövedelmek (pl. munkabér, nyugdíj, társadalombiztosítási járandóságok) folyósítására használják a gazdálkodó szervezetek és az állam. A munkáltatók jelentős része ezzel a módszerrel utalja át a munkabért a munkavállalók bankszámláira. A csoportos átutalás esetén a megbízó (kötelezett) a fizetési megbízást elektronikusan, kötegekben nyújtja be

számlavezető bankjához vagy közvetlenül a GIRO-hoz (a BKR működtetőjéhez). Ez a megoldás nagyfokú automatizációt biztosít a tranzakciók továbbítására.

2.3.2. Beszedések

A beszedéseknek az átutaláshoz hasonlóan többféle változata létezik.

A beszedések közül jelentőségét tekintve elsődleges a *csoportos beszedés*, amely elsősorban a közüzemi számlák fizetésének lehetőségét biztosítja a lakosság és a szolgáltatók számára. A csoportos beszedési megbízás során a beszedő (kedvezményezett) azonos jogcímű, tipikusan kis összegű követeléseit tartalmazó beszedési megbízásait, általában elektronikus adatcsere útján juttatja el a számlavezetőjének (beszedő bankjának). A megbízás arra szól, hogy a beszedő bankja, a megjelölt napokon, a kötelezettek bankszámláinak megterhelésével szedje be a megbízási jegyzékben tételesen felsorolt összegeket, és a beszedett összegekkel írja jóvá a beszedő számláját. A beszedésnek ez a módja onnan kapta nevét, hogy a beszedő (azaz pl. a közüzemi szolgáltató) az azonos jogcímen, jellemzően havonta egyszer – akár több százazres – ügyfélköre (fogyasztói) bankszámlái terhére kezdeményezheti a tranzakciót.

Ezen fizetési mód segítségével lebonyolított fizetések összértéke és átlagos értéke is alacsony, volumenben azonban a pénzforgalomban betöltött szerepe jelentős. 2008 során a BKR-ben közel 31 millió csoportos beszedési tranzakció bonyolódott le 278 milliárd Ft értékben.⁸

Az *azonnali beszedések* esetében a jogosult kezdeményezi a fizetést, amelynek során azzal bízta meg a bankszámláját vezető hitelintézetet, hogy a bankszámlája javára és a kötelezett bankszámlája terhére egy bizonyos összeget szedjen be. Az azonnali beszedési megbízás alapulhat jogszabályon (jogszabályon alapuló azonnali beszedési megbízás), felhatalmazó levélen (felhatalmazó levélen alapuló azonnali beszedési megbízás) és váltón (váltón alapuló azonnali beszedési megbízás).

2.3.3. Bankkártyák

Magyarországon 26 pénzügyi intézmény foglalkozik bankkártya-kibocsátással. A forgalomban lévő bankkártyák száma 2008 végére már elérte a 8,9 milliót. A kibocsátott kártyák túlnyomó többsége, mintegy 80%-a betéti kártya. A hitel- és a terhelési kártyák száma 20%-ot ért el, az előre fizetett termékek⁹ darabszáma mindössze 10 ezer darab.

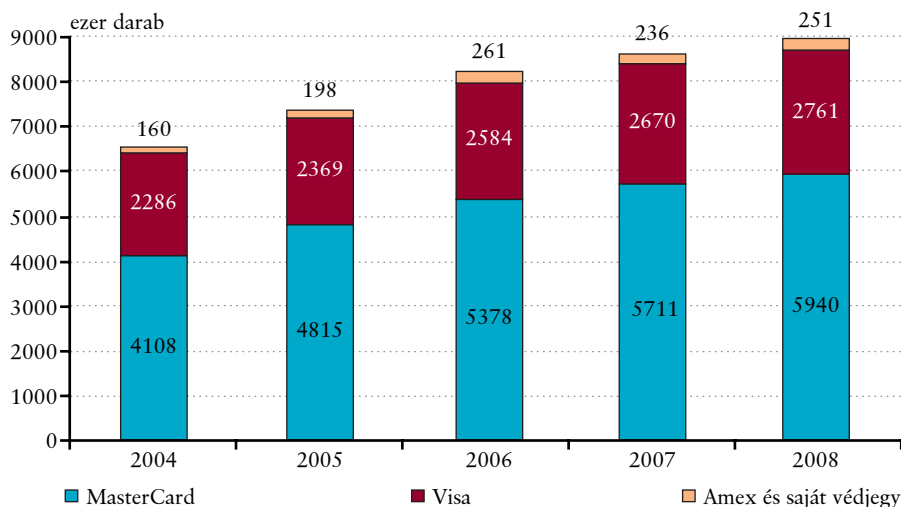
A kártyák 97%-án a MasterCard és a VISA nemzetközi kártyatársaságok védjegye szerepel, ez a két védjegy tette lehetővé a kölcsönös kártyaelfogadást hazánkban, mivel a legtöbb nyugat-európai országgal szemben nem alakult ki az egységes kártyaelfogadást lehetővé tevő, minden kártyakibocsátó által alkalmazott nemzeti védjegy.

⁸ A csoportos beszedésre vonatkozó adatok nem tartalmazzák a bankok belső pénzforgalmában lebonyolított csoportos beszedési tranzakciók számát és értékét.

⁹ Ezek a termékek nem elektronikus pénztárca konstrukciók, az ügyfél által kifizetett összeg a kártya mögött lévő számlán található.

4. ábra

A bankkártyák számának alakulása márkák szerinti bontásban

A 4. ábra a kibocsátott bankkártyák számának alakulását mutatja 2004 és 2008 között márkák szerint.

2008 végén 925 ezer darab kereskedővel vagy nonprofit szervezettel közösen kibocsátott kártya (co-branded/affinity cards) volt forgalomban.

A betéti kártyák 34%-a, a hitelkártyák 16%-a EMV-csippel¹⁰ van ellátva, annak ellenére, hogy továbbra is csak két hitelintézet bocsát ki csipkártyát.

10 pénzügyi intézmény (bank és pénzügyi vállalkozás) vesz részt a kártyaelfogadói üzletágban, azonban a gyakorlatban mindössze kettő az, amely domináns pozícióval rendelkezik a piacon. A kereskedői elfogadóhelyeken 49 837 elektronikus POS üzemel, ebből közel 81% már EMV-csipkártya elfogadására is alkalmas. A kisebb forgalmú üzletekben 405 mechanikus berendezés (imprinter) biztosítja a bankkártyás fizetést.

Az országban működő 4623 ATM-berendezés biztosítja a készpénzfelvétel lehetőségét. Speciálisan magyar jelenség, hogy a bankkártyák nemcsak az ATM-berendezéseknél használhatók készpénzfelvételre, hanem a bankfiókokban és a postahivatalokban üzemeltetett további 10 374 POS-berendezés segítségével is lehet készpénzt felvenni.

A *betéti kártya* birtokosa kizárólag számlaegyenlege erejéig vehet fel készpénzt, illetve vásárolhat. Minden egyes művelet összegével automatikusan megterhelik a bankszámláját. Az ilyen típusú kár-

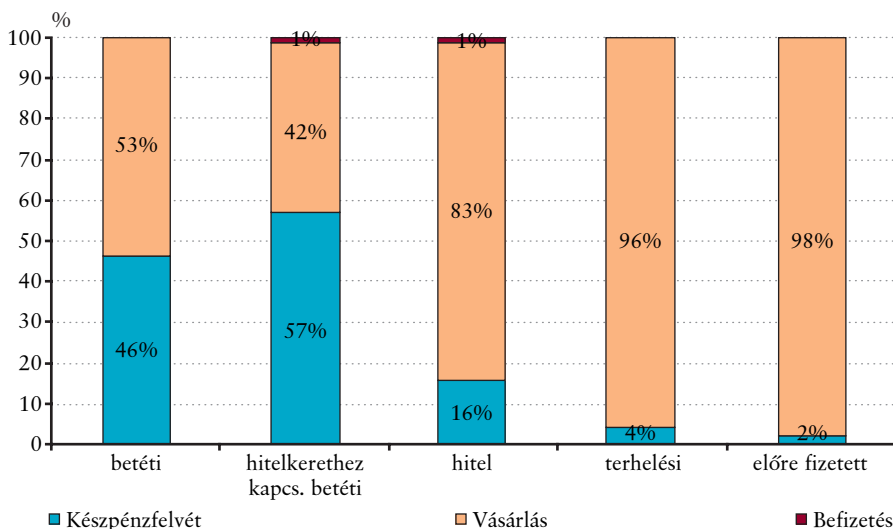
¹⁰ Az elektronikus fizetési műveletekre vonatkozó, az EMVCo. nemzetközi konzorcium által kialakított szabvány, amelynek részét képezi a csipkártyák interoperabilitását biztosító műszaki leírás.

tyák legtöbbje (99%-a) használható külföldön, mivel a MasterCard- és a VISA-védjegyet a kártya tartalmazza. Mindössze a maradék 1% az, amely csak hazai használatra alkalmas. Az ilyen típusú kártyák egy speciális alfaja nem folyószámlához, hanem egy olyan hitelszámlához kapcsolódik, amely kamatmentes periódust nem biztosít, így funkcióját tekintve a kártya betéti kártyaként működik. Az ilyen kártyákkal bonyolított tranzakciók száma folyamatosan növekszik. 2008-ban 267 millió tranzakciót bonyolítottak le, ebből 46% volt készpénzfelvétel. A műveletek összértéke 6666 millárd Ft volt.

A *hitelkártya* a kártyabirtokos és a hitelintézet közötti szerződésben előre meghatározott összegű hitelkerethez kapcsolódó kártya, amellyel az ügyfél kerete erejéig vehet fel készpénzt, illetve vásárolhat. Hónap végén, a kártya birtokosa dönti el, hogy a tranzakciókat tételesen tartalmazó bank-értesítőben meghatározott határidőig teljes egészében kifizeti tartozását vagy csak a szerződésében meghatározott mértékig. Amennyiben a kártyabirtokos határidőig a teljes tartozását visszafizeti, költségei kamatmentesek, amennyiben csak egy részét fizeti vissza, banktól függően vagy a teljes tartozás összegére vagy csak a ki nem fizetett hányadra számítják fel a kamatot. Nem vonatkozik a kamatmentesség a készpénzfelvételi műveletekre, ezek ugyanis a tranzakció napjától kamatoznak. A hitelintézetek által kibocsátott hitelkártyák 1997-ben jelentek meg Magyarországon, számuk azóta folyamatosan növekedett (a növekedés azonban 2008-ban lelassult) és jelenleg meghaladja az 1,7 milliót, amely az összes kibocsátott bankkártya közel 20%-át jelenti. Mivel a hitelkártya, a hitel időben történő visszafizetése esetében akár 30-45 napos kamatmentes periódust biztosíthat birtokosa számára, de készpénzfelvétel esetére ez a kamatmentesség nem vonatkozik, ezért a hitelkártyák esetében a kártyás vásárlási tranzakciók részaránya jóval magasabb (több mint 80%), mint a betéti kártyák (53%) esetében.

5. ábra

Készpénzfelvétel, -befizetés és vásárlási forgalom darabszámának megoszlása az egyes kártyatípusoknál 2008. évben

2008-ban a hitelkártyákkal végzett műveletek száma elérte a 27,9 milliót, míg a tranzakciók összértéke 339 milliárd Ft volt.

A *terhelési kártyák* kibocsátása is 1997-ben kezdődött Magyarországon, de számuk az elmúlt évek során csak szerényen növekedett (Amex, Diners). A terhelési kártya abban különbözik a hitelkártyától, hogy nem feltétlenül állapítanak meg hitelkeretet (de elképzelhető), és hó végén a teljes tartozását ki kell egyenlíteni a kártyabirtokosnak. 2008 végére 19 ezer darab ilyen típusú kártya volt forgalomban.

2.3.4. Elektronikus pénz

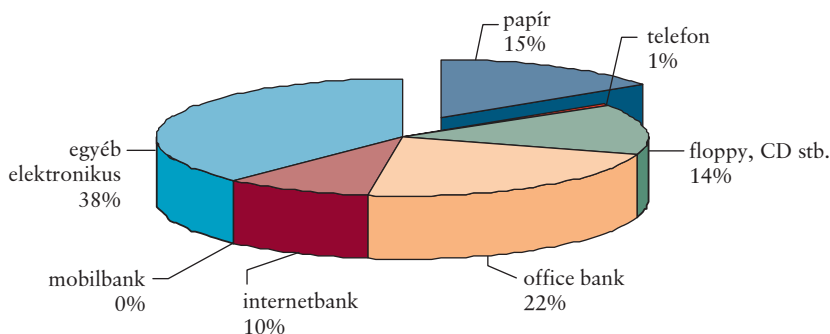
A szabályozás 2004-ben teremtette meg a lehetőséget az elektronikus pénzkibocsátó intézetek megalapításának, de ilyen intézmény a mai napig nem jött létre, így Magyarországon nincs elektronikus pénz sem.

2.4. AZ ÚJ FIZETÉSI MEGOLDÁSOK TERJEDÉSE

A 6. ábra szemlélteti az elektronikus banki szolgáltatások elterjedtségét. A benyújtott összes banki tranzakció benyújtási csatornák szerinti megoszlását mutatja az ábra, melyből megállapítható, hogy a megbízások 85%-át elektronikus úton kezdeményezik a banki ügyfelek, és mindössze a megbízások 15%-a érkezik papír alapon a hitelintézetekhez. A legnagyobb részaránnyal rendelkező egyéb elektronikus megbízások (38%) túlnyomó többsége a csoportos beszedési megbízás, illetve az állandó átutalási megbízás, amelyeket az ügyfél jellemzően egyszer kezdeményez papíron vagy elektronikusan, ezt követően azonban ebből a megbízásból ismétlődő jelleggel elektronikus megbízások generálódnak. Ezt követik az ügyfélterminálon (22%) és az adathordozó eszközök segítségével (floppy, CD stb.) benyújtott megbízások (14%). Ettől nem sokkal marad el az internetes benyújtási csatorna 10%-kal. A vezetékes és mobiltelefonon ún. call centeren keresztül beadott megbízásoknak és a mobiltelefonos megbízásnak – amely a „WAP-on” fogadott, aktív SMS-en, illetve egyéb nem hang alapú technológia alkalmazásával benyújtott megbízásokat tartalmazza – csekély szerep jut.

6. ábra

A banki tranzakciók (darabszámban) benyújtási csatornák szerinti bontásban

2.4.1. Internetes banki szolgáltatások

A hitelintézetek széles körben nyújtanak internet alapú szolgáltatásokat. A hitelintézeti ügyfelek – azon kívül, hogy a bank által nyújtott pénzügyi szolgáltatásokról, azok feltételeiről, kondícióiról az internet segítségével is tájékozódhatnak – többféle szolgáltatást is elérhetnek a világháló segítségével. Így a bankszámlákon és értékpapírszámlákon lévő megtakarításukat kezelni tudják, eseti és állandó fizetési megbízásokat adhatnak, megtekinthetik a számlákon lebonyolított forgalmukat, számlakivonatukat, egyenlegüket, lekötéseket hajthatnak végre stb. Az internetbankot használó banki ügyfelek száma folyamatosan növekszik.

2.4.2. Mobilbanki szolgáltatások

A hitelintézetek ügyfelei a számlához mobiltelefon segítségével is hozzáférhetnek és szinte minden olyan műveletet végrehajthatnak, amit interneten is megtehetnek, de értelemszerűen a kisebb képernyő korlátozza ennek a hatékonyságát. Mobiltelefon segítségével nyújtott különféle banki szolgáltatások léteznek a bankkártyás műveletek biztonságosságának növelése céljából is. A számlatulajdonosok SMS-üzenetet kapnak, ha a számlájukon valamilyen művelet történt. Néhány bank lehetővé teszi ügyfelei számára, hogy egy aktív SMS segítségével fizetési megbízásokat kezdeményezzenek vagy emeljék a kártyához kapcsolódó limitet.

2.4.3. Mobilfizetések

A telekommunikációs társaságok szolgáltatásaikat azzal bővítették, hogy lehetővé teszik kisebb összegű termékek és szolgáltatások (csengőhangok, mozijegy, emelt díjas szolgáltatások pl. a tv-műsorokhoz kapcsolódó szavazások, autópálya-matrica stb.) kifizetését mobiltelefon segítségével. Az értékesített termékek, szolgáltatások végső teljesítése úgy történik, hogy az ügyfél vagy az előre kifizetett egyenleg terhére vásárol (előre fizetett) vagy a havi telefonszámlában egyenlíti ki a vásárlásait (utólag fizetett).¹¹

Az ilyen típusú mikro fizetési forgalom még nem jelentős, de gyorsuló ütemben növekszik, így ezen a piacon a hitelintézetek élesedő versenyre számíthatnak.

2.4.4. SEPA-szabványok

Az Egységes Euro Pénzforgalmi Térség (Single Euro Payments Area, SEPA) megvalósításának célja, hogy közös jogi keretek létrehozásával és szabványok alkalmazásával növelje az euróban lebonyolódó, kis összegű pénzforgalom hatékonyságát. A cél az, hogy a hitelintézeti ügyfelek egyetlen bankszámláról képesek legyenek egységes, alapvető, euro fizetési műveleteket (átutalást, beszedést, bankkártyás fizetést) végrehajtani a SEPA-térsegen¹² belül, a tranzakciók költségei és jellemzői pedig azonosak legyenek a térség egészén belül. Ezzel az egységes pénzforgalmi piac megteremté-

¹¹ A távközlési törvény szerint ez esetben a mobilszolgáltató viszonteladói értékesítést végez.

¹² Európai Gazdasági Térség és Svájc.

se a cél, így a tagállamok határain átmenő euro fizetések is lényegében belföldivé válnak. A SEPA kezdeményezés keretében kerül sor a fizetési módok alapvető szabályainak és a fizetési üzenetek adattartalmának korszerű informatikai megoldásokra támaszkodó szabványosítására.

A SEPA a hazai pénzforgalom számára is kihívásokat jelent, hiszen várhatóan Magyarországnak az euro bevezetésekor már egy olyan euroövezetbe kell integrálódnia, amely teljes egészében a SEPA-fizetési modelleken alapul. A hazai fizetési forgalom számára a SEPA-kezdeményezés jelenti a jövőt, ami vélhetően az ügyfél és a bank közötti viszonyban is hatást fog gyakorolni a kommunikáció formájára pl. arra, hogy a fizetési megbízások benyújtása során az ügyfélnek milyen adatokat kell megadnia.

A SEPA-val kapcsolatos kérdésekkel 2004 május elejét követően kezdtek érdemben foglalkozni a magyarországi hitelintézetek. Hazai keretek között 2008 áprilisa óta a Magyar SEPA Egyesület¹³ fogja össze a SEPA-eszköztár bevezetésével kapcsolatos nemzeti munkát, vesz részt a továbbfejlesztéssel kapcsolatos nemzetközi tevékenységben. Részben ez utóbbi tevékenységének is az eredményeként 14 önkéntesen csatlakozott hazai hitelintézet képes már ügyfeleit kiszolgálni mind az euro átutalások¹⁴ fogadása, mind küldése területén.

¹³ A Magyar SEPA Egyesületről részletesebb leírás található az első részben.

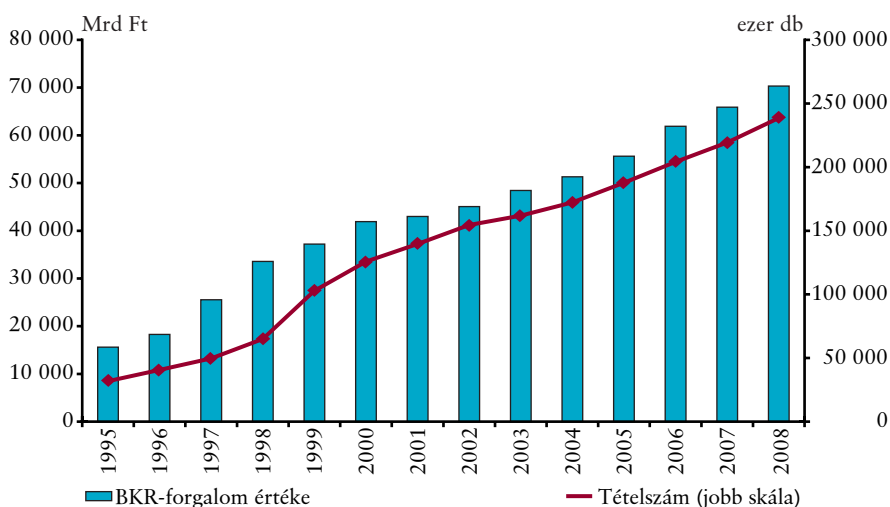
¹⁴ A SEPA átutalási modell a gyakorlatban 2008. január 28-tól működik.

3. Fizetési rendszerek

A bankközi fizetések teljesítése a GIRO Zrt. által működtetett Bankközi Klíring Rendszerben (BKR) vagy az MNB által működtetett VIBER-rendszerben és az MNB ügyfélszámla-vezető rendszerében történik. A VIBER elsősorban a kis számban előforduló, nagy értékű, sürgős bankközi fizetések elszámolására szolgál, míg a BKR a tömegesen előforduló kereskedelmi és magáncélú fizetések elszámolását szolgálja. Ez kiolvasható az alábbi, a két rendszer forgalmát mutató ábrákból.

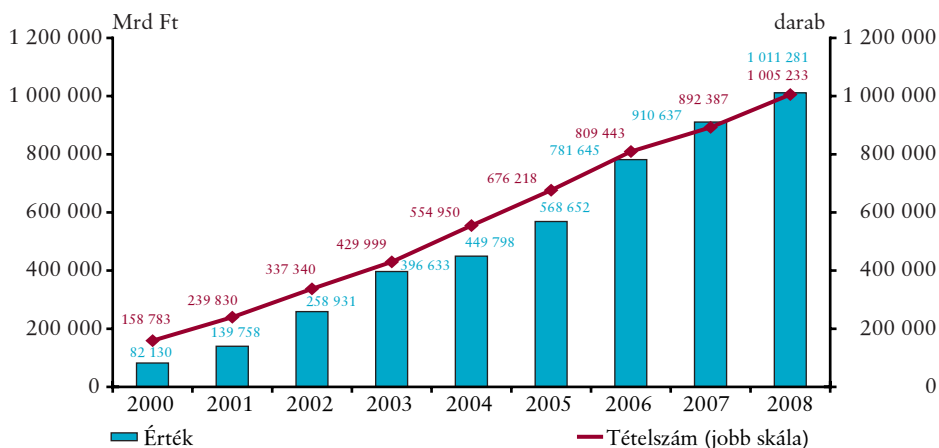
7. ábra

BKR-fizetések értéke és száma (1995–2008)

8. ábra

A VIBER-ben lebonyolított fizetések értéke és száma (2000–2008)

2. táblázat**A BKR és a VIBER összehasonlítása**

	BKR	VIBER
Gyakoriság	tömegesen előforduló fizetések	kis számban előforduló fizetések
Cél	magán- és üzleti cél	elsősorban üzleti célú
Értékhatar	nincs	nincs
Összegek nagysága	elsősorban kis összegek	elsősorban nagy összegek
Sürgősség	nem sürgős	sürgős
Teljesítési idő	napon túli	napon belüli
Költség	alacsonyabb	magasabb
Működési idő	éjszaka	nappal

A két rendszer jellegzetességeiből fakadóan a VIBER lehetővé teszi a fizetési megbízások kötelezettől a jogosultig történő eljuttatását napon belül (közel valós időben), míg az éjszakai feldolgozás miatt ez a BKR-ben nem lehetséges. A 2. táblázat a két rendszer összehasonlítását szemlélteti.

Mindkét rendszerhez közvetlenül és közvetve is lehet csatlakozni. A VIBER és a BKR közvetlen tagsága között nagymértékű átfedés van. A hitelintézeteknek a bankközi elszámolási rendszerek valamelyikéhez közvetve vagy közvetlenül csatlakozniuk kell. A rendszerekhez való közvetett csatlakozás a közvetlen rendszertagokon keresztül valósul meg. Jellemzően takarékszövetkezetek csatlakoznak közvetetten a fizetési rendszerekhez a Magyar Takarékszövetkezeti Bankon keresztül. A Magyar Posta közvetlen tagja a VIBER-nek, míg a BKR-ben nem vesz részt. A Magyar Államkincstár ugyan nem hitelintézet, de a fizetési rendszerekhez a hitelintézetekkel egyenrangú tagként csatlakozik. A KELER a fizetési rendszerben sokféle szerepet tölt be. A VIBER-hez és a BKR-hez is közvetlenül csatlakozik, valamint kezeli a napközbeni jegybanki hitel fedezeteként szolgáló értékpapírokat, lebonyolítja az értékpapír-műveletek értékpapír oldali elszámolását, a befektetési szolgáltatók esetében a pénzoldalt is teljesíti. A VIBER és a KELER rendszere közötti valós idejű összeköttetés lehetővé teszi a bankok által kötött értékpapírügyletek pénzoldalának tételenkénti, DVP-elvű (szállítás fizetés ellenében) teljesítését.

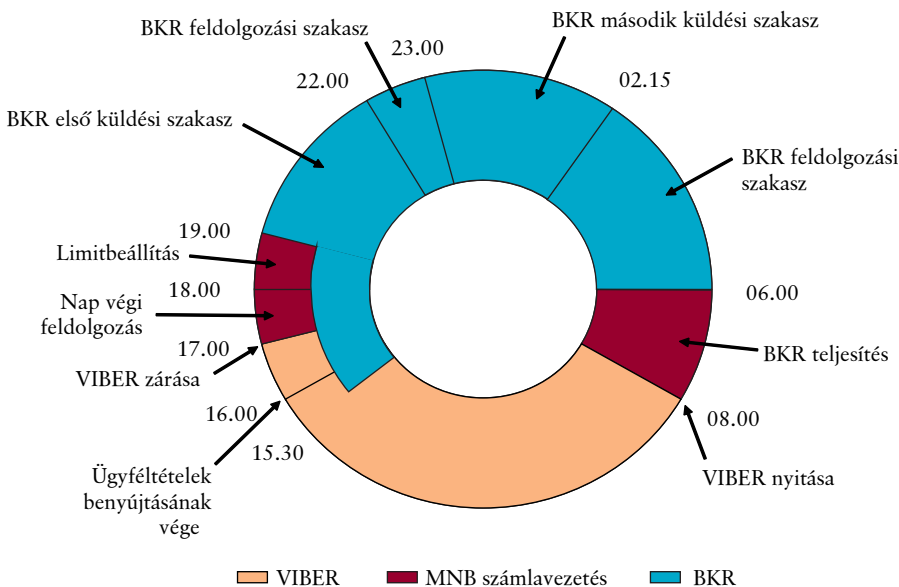
Az EGT tagországaiban bejegyzett hitelintézetek a VIBER-hez távoli hozzáféréssel közvetlen tagként csatlakozhatnak. Az EGT-tagországokban és az EGT-n kívüli harmadik országokban bejegyzett hitelintézetek magyarországi fióktelepei is közvetlenül csatlakozhatnak a VIBER-hez. Az MNB az egyenlő elbírálás elvét szem előtt tartva, a VIBER szolgáltatásait azonos díjszabással nyújtja a külföldi hitelintézetek és a magyarországi fióktelepek részére, mint a belföldi székhelyű tagok esetében.

A VIBER-hez hasonló módon, a BKR-hez is közvetlenül csatlakozhatnak az EGT-tagállamokban bejegyzett hitelintézetek távoli hozzáféréssel. Magyarországi fióktelepük útján mind az EGT-tagállamokban, mind harmadik országokban székhellyel rendelkező hitelintézetek is csatlakozhatnak a rendszerhez.

A VIBER és a BKR kiegészíti egymást. A bankközi fizetések tételszámban túlnyomó többségét a BKR kötegenként dolgozza fel az éjszaka folyamán, a kezdeti és a fogadott, valamint a küldött fizetési megbízásokból származó likviditást felhasználva. A bankközi pozíciók teljesítésére a VIBER nyitása előtt az MNB számlavezető rendszerében kerül sor. Egy esetleges második BKR-elszámolási ciklus azonban már a VIBER üzemideje alatt történik, és a likviditás megosztását is megköveteli. A BKR-likviditás menedzselésére az elszámolási ciklust megelőzően kell sort keríteniük a résztvevőknek, míg a VIBER-ben számos lehetőség áll rendelkezésre az üzemidő alatti likviditás kezelésére. A 9. ábra szemlélteti a jegybanki rendszerek és a BKR napi időbeosztását.

9. ábra

A jegybanki rendszerek és a BKR napi időbeosztása

A hazai kártyás fizetések elszámolását három rendszer (GBC, Visa és MasterCard Nemzeti Nettó Elszámolási Rendszer) végzi, ebből kettőt a nemzetközi kártyatársaságok működtetnek.

Az MNB ügyfélszámla-vezető rendszerében vezetik az MNB összes ügyfelének számláját. Az MNB számlavezetésére épül a VIBER. A VIBER-ben a megbízások elszámolása és pénzügyi teljesítése valós időben, tételesen történik. A VIBER működésének szabályait az MNB bankszámlavezetésre vonatkozó üzletei feltételei és annak mellékletei szabályozzák. A VIBER-tagok számláit a VIBER üzemidejében a VIBER központi számlavezető rendszerében kezelik. A VIBER-hez nem csatlakozó ügyfelek számlavezetését teljes üzemidőben az MNB ügyfélszámla-vezető rendszere látja el. A VIBER-tagok főszámlái az MNB ügyfélszámla-vezető rendszerében maradnak, és könyvelni a VIBER-üzemidő előtt és után lehet rajtuk. A BKR-elszámolásból eredő pozíciókat, az MNB-vel kötött devizaügyletek forintlábát és az MNB-nél lejáró betéteket, a zárlati tételeket (kamat és forgalmi jutalék) reggel, az azonnali beszedési megbízásokat, a devizaforgalmi fizetéseket, a kötelező tar-

talék miatti kamatok jóváírását, a VIBER-üzemidőben nem könyvelhető betételhelyezéseket, az MNB által nyújtott overnight hiteleket pedig a VIBER zárása után könyvelik le.

A Magyar Takarékszövetkezeti Bank közvetett hozzáférést biztosít a fizetési rendszerekhez a takarékszövetkezetek számára, és a szektoron belüli elszámolások teljesítését is lehetővé teszi.

A Magyar Posta Zrt. pénzforgalmi szolgáltatásokkal kapcsolatos elszámolásaihoz egy belső elszámolási rendszert működtet (Posta Elszámoló Központ, PEK).

3.1. A VALÓS IDEJŰ BRUTTÓ ELSZÁMOLÁSI RENDSZER

Az MNB által működtetett RTGS-rendszer, a VIBER 1999. szeptember 3-án kezdte meg működését. Magyarországon ez az egyetlen valós idejű, nagy összegű fizetéseket teljesítő rendszer, meg kell azonban jegyezni, hogy összegkorlátozás nélkül továbbítja a fizetési megbízásokat. A VIBER bruttó elven működő fizetési rendszer, amelyben a fizetési megbízások feldolgozása és kiegyenlítése folyamatosan, tételenként történik – az érintett VIBER-tagok egyidejű értesítése mellett – a VIBER-tagok jegybanknál vezetett számláján. A teljesített megbízások véglegesek és visszavonhatatlanok, a jóváírt összeg felett a jogosult azonnal szabadon rendelkezhet.

A rendszer működésének szabályait az MNB által vezetett bankszámlákra, valamint a forint- és devizaforgalmi elszámolásokra vonatkozó üzleti feltételei tartalmazzák. Az előírások tartalmazzák a rendszertagság feltételeit, a rendszer működési idejét, a visszavonhatóságra és a véglegességre vonatkozó szabályokat, az üzenetszabványokat, a résztvevők jogait és kötelességeit, a napon belüli hitel és fedezetek szabályait, a díjakat stb. A rendszerben részt vevő hitelintézetek megállapodást írtak alá a rendszerben továbbított ügyféltételek teljesítésének idejéről, és ezt a Pénzügyi Közlönyben közzé is tették.

3.1.1. Részvétel a VIBER-ben

A VIBER-t a belföldi hitelintézetek, a külföldi hitelintézetek fiókjai, az MNB, a Magyar Államkincstár, a KELER, a Magyar Posta és távoli hozzáféréssel az EGT-tagállamok hitelintézetei használhatják. A VIBER-nek 42 közvetlen tagja és 161 közvetett hozzáféréssel rendelkező résztvevője van. A közvetlen tagság feltétele technikai jellegű, egyrészt a leendő tagnak pénzforgalmi bankszámlával vagy forint bankszámlával kell rendelkeznie a jegybanknál, másrészt kiépített SWIFT-kapcsolata kell hogy legyen, és csatlakozni szükséges a SWIFT FIN Y-copy zárt felhasználói körhöz. Ezekon felül eleget kell tennie a tesztelési követelményeknek, amelyben a leendő VIBER-tag azt bizonyítja, hogy technikailag képes a VIBER-üzenetek küldésére és fogadására, valamint eleget tud tenni az előírt egyéb kritériumoknak. A távoli hozzáféréssel rendelkező külföldi résztvevőknek és a külföldi hitelintézetek magyarországi fióktelepeinek meg kell felelniük a teljesítés véglegességéről szóló törvényben lefektetett speciális követelményeknek is.

A közvetett VIBER-tagok a közvetlen VIBER-tag belföldi hitelintézetek levelezett ügyfelei. A közvetett VIBER-tagok nem tagjai a SWIFT zárt felhasználói körének, VIBER-számlájuk nincs. A köz-

vetett VIBER-tagok a rendszerhez közvetlenül csatlakozó VIBER-tagok felé irányuló megbízásait a levelezőjük VIBER-számláján keresztül teljesíti a rendszer, miután a levelező a levelezett számláját megterhelte a saját számlavezető rendszerében. A közvetlen VIBER-tagoktól a közvetett felé irányuló fizetéseket a (közvetlen VIBER-tag) levelező fogadja és továbbítja a saját rendszerébe a levelezett intézmény számlájának jóváírása céljából.

3.1.2. A rendszer által kezelt tranzakciótipusok

A rendszer a fizetési megbízásokat összeghatárra való tekintet nélkül teljesíti. A tagok – az MNB és a KELER kivételével – csak átutalási megbízásokat kezdeményezhetnek a rendszerben. Az MNB és a KELER a résztvevők számlájának terhelését és jóváírását is kezdeményezheti.

A VIBER üzemideje alatt a következő fizetési műveleteket lehet lebonyolítani.

Ügyféltételek: a közvetlen és a közvetett VIBER-tagok ügyfelek nevében és javára átutalási megbízásokat indíthatnak és fogadhatnak MT 103 SWIFT üzenetszabvány segítségével. Az ügyféltételek a rendszerbe az ügyféltételekre vonatkozó záró időpontig, azaz 16 óráig nyújthatók be.

A VIBER-tagok és az MNB bankközi tételei: a közvetlen és a közvetett tagok saját számlás ügyletei a rendszerbe 8-tól 17 óráig nyújthatók be.

Értékpapírügyletekhez kapcsolódó fizetések: az értékpapír- és a derivatív ügyletek pénzüldali teljesítését biztosító fizetési megbízásokat a KELER kezdeményezi azon közvetlen VIBER-tag nevében, amely a szóban forgó kereskedési ügyletben részt vesz. Ha az ügyletben szereplő egyik fél befektetési szolgáltató, a másik fél VIBER-résztvevő, a KELER a VIBER-ben közvetítő szerepet játszik. Az értékpapírügyletek csoportjába tartoznak a KELER által lebonyolított DVP-elvű értékpapírügyletek pénzüldali teljesítése, a BÉT T+3 és T+2 napos multinettósított elszámolás pénzügyi teljesítése és a derivatív tőzsdei kereskedés elszámolása. Az értékpapírügyletekhez kapcsolódó fizetések lebonyolításához a SWIFT-üzenetszabványon alapuló MT 298/SMT 100 altípusú üzenet szolgál.

Jegybanki tranzakciók: a rendszer lehetővé teszi, hogy az MNB számlaátvezetést végezzen két VIBER-számla között manuális beavatkozással. Ez két VIBER-tag vagy az MNB és egy VIBER-tag közötti terhelést és jóváírást jelent az MNB kezdeményezésére. Ezt használja az MNB például a 2. pozíciós mátrix és a bankkártya-elszámolásokból eredő fizetések teljesítésére, valamint készpénz be- és kifizetés teljesítésére.

3.1.3. A VIBER működése

Az MNB ügyfélszámla-vezető rendszerében történő reggeli kötegelt feldolgozású könyvelést követően a rendszer automatikusan összeveti a VIBER-tagok MNB ügyfélszámla-vezető rendszerében lévő számláinak egyenlegét a VIBER előző napi záró egyenlegével, és a különbségről feladást készít a VIBER felé. Az MNB számlavezető rendszeréből a limitek is bekerülnek a VIBER-be. Záráskor a számlaegyenlegek és a limitek visszakérülnek az MNB számlavezető rendszerébe.

A rendszer reggel 8 órától délután 17 óráig van nyitva. Ügyféltételeket 16 óráig lehet benyújtani, de az eddig az időpontig benyújtott és sorba állított tételek ezen záróidőpont után is teljesülhetnek.

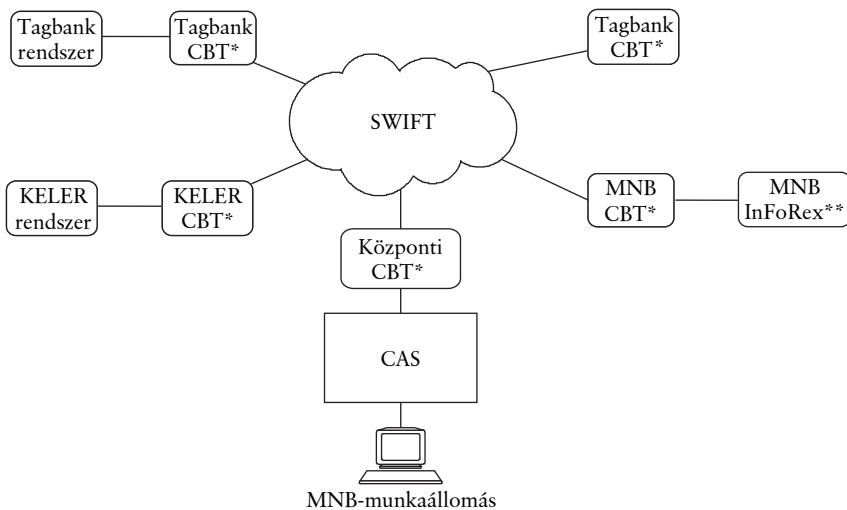
A tételek a VIBER-ben valós időben teljesülnek, kivételt képeznek az előre értéknapozott megbízások. Előre értéknapozott tételeket az üzleti napot megelőző 7. naptól lehet benyújtani. Az értéknapon ezek a tételek az azonos prioritású kategóriában lévő tételek közül elsőként teljesülnek. A küldő tag az értéknapos és a sorban álló tételeket teljesítés előtt törölheti, arra azonban nincs lehetőség, hogy teljesítés után azokat akár a küldő hitelintézet, akár harmadik fél a rendszerből visszavonja.

A rendszer zárása után a rendszer résztvevői tételes számlakivonatokat kapnak SWIFT-üzenet formájában.

A rendszer lelke a központi számlavezető rendszer: a CAS (Central Accounting System). A VIBER központi számlavezető rendszere teljesíti a fizetési megbízásokat véglegesen és visszavonhatatlanul. Ehhez kapcsolódnak az MNB-nél és a KELER Zrt.-nél valamint a hitelintézeteknél telepített munkaállomások. A VIBER üzenetközvetítő rendszere a SWIFT, a FIN Copy egy emelt szintű szolgáltatás, amely speciálisan valós idejű bruttó elszámolási rendszerek üzenetközvetítésére szolgál, maximálisan támaszkodva a meglévő SWIFT-szabványokra. Egy zárt felhasználói csoport jött létre és csak ennek a csoportnak a tagjai férnek hozzá a rendszerhez. Néhány résztvevőnek megosztott hozzáférése van a SWIFT-hez az ELMASWIFT Kft.-n keresztül.

10. ábra

A VIBER felépítése

* CBT: SWIFT-interfész (Central Based Terminal).

** InFoRex: az MNB ügyfélszámla-vezető rendszere.

A SWIFT FIN Copy fogadja a (jogosult VIBER-tagnak címzett) fizetési megbízásokat. A formai ellenőrzést követően, egy teljesítési kérelmet továbbít automatikusan a VIBER központi számlavezető rendszere a CAS felé. A teljesítési kérelem a fizetési megbízás – teljesítési szempontból – fontos elemeit tartalmazza: a küldő és fogadó VIBER-tag megjelölését, a tranzakció kódját, az összeget, az értéknapot, a valutánemet és a tétel prioritását.

A teljesítési kérelemre a CAS megterheli a küldő, és jóváírja a fogadó VIBER-tag számláját, és válaszüzenettel közli a művelet eredményét a FIN Copyval. Pozitív válasz – vagyis végrehajtott terhelés/jóváírás – után a címzett VIBER-tag megkapja az üzenetet. Ez a fogadó VIBER-tag számára azt jelenti, hogy a fizetési tranzakció jegybank általi végleges és visszavonhatatlan teljesítése megtörtént, a fogadott tételt az ügyfele számláján jóváírhatja.

A SWIFT a fizetési megbízás teljesítéséről üzenettel értesíti a megterhelt számla tulajdonosát. Az érvénytelen fizetési megbízásokat a rendszer visszautasítja, és szintén üzenettel közli a visszautasítás okát.

Az MNB-ben elhelyezett speciális munkaállomásokon a SWIFT-hálózat igénybevétele nélkül is lehetőség van tranzakciókat rögzíteni. A munkaállomások alkalmasak a rendszerbeli folyamatok követésére és bizonyos műveletek (pl. a nettó rendszerekből érkező pozíciók) rendszerbe való bevitelére is. Ezek a munkaállomások használatosak arra is, hogy kommunikációs problémák esetén a tagok a rendszerhez (papíralapú megbízás benyújtásával) hozzáférhessenek akkor is, ha a SWIFT-hez nem képesek kapcsolódni. Az MNB üzletszabályzata határozza meg a benyújtás módját és körülményeit.

2004 májusában egy háttérrendszer is kialakításra került. 2005-ben a VIBER-ben egy új szolgáltatás valósult meg, a VIBER monitor, amely az egyes tagok saját pozíciójának folyamatos nyomon követését szolgálja.

3.1.4. Teljesítési eljárások

A rendszer a megbízásokat egyenként teljesíti úgy, hogy azok azonnal véglegessé is válnak. A már teljesített megbízások nem vonhatók vissza sem a küldő fél, sem harmadik személy által. A fizetési megbízások teljesítésére a rendelkezésre álló fedezet erejéig kerülhet sor. Részteljesítés a rendszerben nincs. Fedezethiány esetén a rendszer a megbízást sorba állítja, és erről a küldő felet értesíti. A rendszer 99 prioritási szintet tud kezelni: az első hét a jegybanki tranzakciók számára áll rendelkezésre, a következő három a KELER-ügyletek számára, míg a további 89-cel a tagok szabadon rendelkeznek, azaz megbízásaikhoz különféle prioritásokat rendelhetnek. Minden prioritási szinten belül a sorban álló megbízások a FIFO-elv (first in first out) szerint azonnal teljesülnek, amint a fedezet rendelkezésre áll.

Körbetartozás akkor alakul ki, ha két vagy több VIBER-tag úgy áll sorban, hogy egymásnak tartoznak, miközben összességében nincs likviditáshiány. A körbetartozás feloldható további likviditás rendszerbe juttatásával vagy sorlebontási algoritmus segítségével. A rendszer képes automatikusan

a körbetartozás feloldására, a művelet az MNB-munkaállomásról indítható. A rendszer a nap végén is sorban álló megbízásokat automatikusan törli.

A fizetések teljesítéséről elküldött, valós időben történő értesítésen túl, a rendszer tagjai a SWIFT-en keresztül értesítést kapnak egyenlegükről, a bejövő és kimenő sorba állított megbízásokról és a teljesített fizetési megbízásokról.

3.1.5. Hitel- és likviditási kockázatok

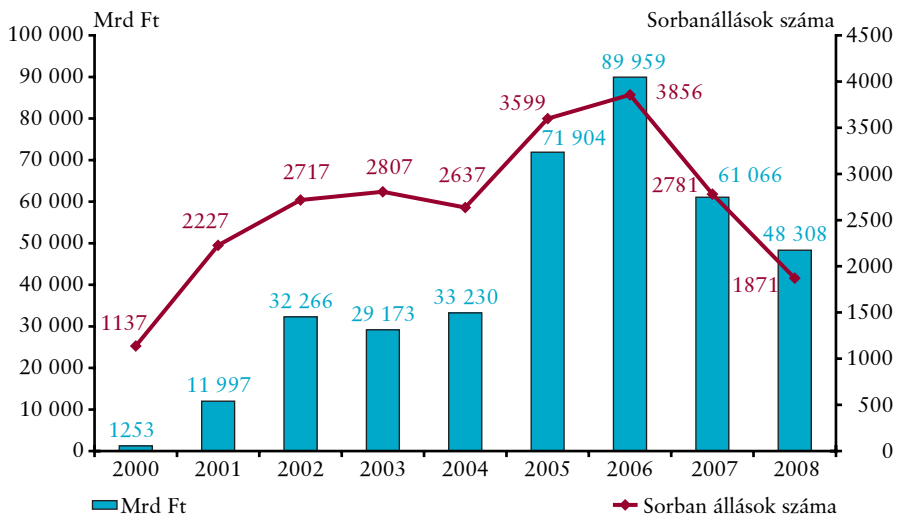
Mivel a VIBER valós idejű bruttó elszámolási rendszer és a fizetési megbízások teljesítése jegybank-pénzben történik úgy, hogy a teljesített megbízások véglegesek és visszavonhatatlanok, a rendszer tagjai hitelkockázatot nem viselnek. Napközben csak a fedezettel rendelkező megbízások teljesülnek, a nap végén a sorban álló, fedezetlen megbízásokat a rendszer visszautasítja.

Likviditási kockázat akkor merül fel, ha egy résztvevő esedékességgkor nem tesz eleget teljes mértekben fizetési kötelezettségének. Ez nem jelenti azt, hogy a résztvevő fizetéseképtelenné vált, mivel képes lehet egy későbbi időpontban történő teljesítésre. A VIBER-ben likviditási kockázat a jelentős körbetartozás veszélyének formájában fennállhat – ha ez a körbetartozás a beépített sorlembontó mechanizmussal nem oldható meg. Ennek a kezelésére azonban a VIBER-ben kockázatot csökkentő lehetőségek állnak rendelkezésre.

Az MNB fedezet mellett napközbeni hitelt nyújt az arra jogosult VIBER-tagok számára. A napközbeni hitelkeret fedezete a KELER-nél az MNB kedvezményezettségével zárolt értékpapír-portfólió azon része, amelyet a napközbeni hitelkeret képzésére jogosult VIBER-tag még nem használt el az

11. ábra

A sorban álló összegek értéke és a sorban állások száma a VIBER-ben (2000–2008)

egynapos, illetve az egy napnál hosszabb lejáratú fedezett hitelek és későbbi értéknapi devizaforgalmi megbízások fedezetéül. A fedezetként elhelyezett értékpapírokat, illetve a jegybanki ügyletek értékét az MNB mindennap újraértékeli a fedezetértékelés szabályai szerint. A napközbeni hitelkeret felső korlátja a belföldi hitelintézet szabad értékpapír-állományának értéke. A napközbeni hitelkeret összegének számítási módjára az MNB által közzétett fedezetértékelési rendszer az irányadó. Az így képzett hitelkeret rendelkezésre tartása és igénybevétele a nap folyamán ingyenes, értéke az üzleti nap során (a VIBER üzemidő meghatározott szakaszában) tetszés szerint változtatható a KELER-nél lekötött értékpapírok mennyiségének megváltoztatásával. Amennyiben a napközbeni hitelkeret képzésére jogosult VIBER-tag tartozik egyenlege a pénzforgalmi számla (analitikus ügyfélszámlavezető-rendszer) zárásakor is fennáll, az MNB „A jegybank forint- és devizapiaci műveleteinek üzleti feltételei”, valamint az MNB által vezetett pénzforgalmi bankszámlára vonatkozó „Üzleti feltételek” szerint értékpapír-fedezet mellett 1 napra fedezett hitelt nyújt. A hiteltörlesztést az MNB a VIBER-üzemidő után könyveli a kamat egyidejű felszámításával, azonban lehetőség van a nap folyamán előtörlesztésre is.

További lehetőségek vannak a likviditási kockázat csökkentésére a rendszerben. A hitelintézeteknek havi szinten teljesítendő kötelező tartalék is felhasználható a fizetési rendszerekben történő likviditás biztosításának céljaira.

A rendszer üzemideje megfelel a piac elvárásainak. A monetáris unióhoz való csatlakozás kapcsán – az MNB tervei szerint –, az üzemidő meghosszabbítására kerül majd sor a TARGET2-rendszerhez való csatlakozás miatt.

A VIBER-tagok számára kétféle módszer áll rendelkezésre a rendszerben sorban álló fizetési megbízások újrendezésére. A már sorbanálló tételek törölhetők és más sorrendben a rendszerbe visszaküldhetők, vagy a sorban álló tételek prioritási kódját meg lehet változtatni.

Az aktív likviditáskezelést az is támogatja, hogy minden teljesített megbízásról, a sor keletkezéséről és megszűnéséről, valamint a limit változásáról a tag SWIFT-üzenetben azonnal értesítést kap. Ezeket az értesítéseket a VIBER automatikusan generálja. A tagok SWIFT-üzenetben számlaegyenlegükről, teljesített megbízásaikról, sorban álló és beérkezett tételeikről is érdeklőhetnek. Ezek a szolgáltatások lehetővé teszik a tagok számára, hogy egyenlegüket nyomon követhessék.

A tagok és az MNB közötti megállapodás rögzíti, hogy a tagok az ügyféltételeket a számlájukon történt teljesítést követő két órán belül jóváírják.

3.1.6. Díjpolitika

A VIBER díjpolitikájának középpontjában a teljes költségmegtérülés áll. Ez azt jelenti, hogy az MNB minden, közvetve vagy közvetlenül a VIBER-szolgáltatáshoz kapcsolódó költséget a megfelelő arányban figyelembe vesz, vagyis a tételdíjat úgy állapítja meg, hogy az összköltséget a várható tételszámmra leosztja. A VIBER-ben feldolgozásra kerülő tételek után az MNB a közvetlen VIBER-tagok esetében a megterhelt számla tulajdonosa részére jelenleg 260 Ft tételdíjat számít fel. A díj a

tranzakció, a rendszerből kapott értesítések és kivonatok kommunikációs költségét nem tartalmazza, ezeket a költségeket a SWIFT-tagok fizetik. Belépési és időszakos díj a rendszerben nincs.

3.2. A BANKKÖZI KLÍRING RENDSZER

A BKR-t a GIRO Zrt. működteti, amelynek 21 hitelintézet, az MNB és a KELER a tulajdonosai.¹⁵ Az MNB a társaságban 7,3%-os tulajdoni hányaddal rendelkezik. A rendszer 1994-ben kezdte meg a működését. A BKR a kis értékű, tömegesen előforduló megbízások elszámolására szolgáló rendszerkockázati szempontból is fontos fizetési rendszer. 2008-ban a BKR továbbította a bankközi fizetések volumenben 99,6%-át, bár értékben ez mindössze 6,5%-ot jelentett. Mint az előzőekben már említettük, a két rendszer kiegészíti egymást, a működési idejükben lévő eltérés pedig lehetővé teszi, hogy ugyanazokat a likviditási forrásokat használják fel. A két rendszer közötti függőség erős, az egyik akkor kezdi el a működését, amikor a másik már befejezte azt.

A BKR egy bruttó fizetési rendszer, amelyben a fizetési megbízások feldolgozása kötegekben történik.

A rendszer üzletszabályzata tartalmazza a rendszerhez való csatlakozás módját és feltételeit, a működés szabályait, a tagok közötti klíringmegállapodást, az alkalmazott szabványokat stb. Módosítás esetén az MNB a hatálybalépés előtt jóváhagyja a BKR üzletszabályzatát, ha a módosítással nem ért egyet, akkor a módosítás hatálybalépését megakadályozhatja.

3.2.1. Részvétel a BKR-ben

A BKR-hez való csatlakozás megvalósulhat közvetlen és közvetett módon. A klíringtagság megszerzéséhez a BKR üzletszabályzatában és a csatlakozási szerződésben meghatározott feltételeket szükséges teljesíteni. A belföldi hitelintézetek, a külföldi hitelintézetek magyarországi fióktelepei és távoli hozzáféréssel az Európai Gazdasági Térség tagállamaiban bejegyzett hitelintézetek a rendszer tagjai lehetnek. A pénzforgalmi szolgáltatások nyújtására felhatalmazott belföldi hitelintézeteknek a bankközi fizetési rendszerek valamelyikéhez (VIBER, BKR) közvetlenül csatlakozniuk szükséges a Hpt. értelmében. A hitelintézeteken kívül az MNB és a Magyar Államkincstár is közvetlen tagja a BKR-nek. A BKR-hez való csatlakozás közvetett módon is megvalósulhat, ilyenkor a közvetett tag egy közvetlen tagon, levelező bankon keresztül veszi igénybe a BKR szolgáltatásait. 2008-ban a rendszernek 57 közvetlen és 167 közvetett tagja volt.

A BKR esetében érdemes még megemlíteni a hitelintézeti elszámolóház azon közvetlen benyújtónak nevezett ügyfeleit, amelyek ugyan nem résztvevői a BKR-nek, de egy közvetlen résztvevő felhatalmazása alapján a saját gazdálkodásukkal kapcsolatos fizetési műveletekre adott megbízásokat az elszámolóháznak közvetlenül nyújthatják be, és amely ügyfelekkel a közvetlen résztvevő számol el. A közvetlen benyújtók többnyire a Magyar Államkincstárnál számlát vezető állami intézmények körébe tartoznak.

¹⁵ 2009. júniusi állapot szerint.

3.2.2. A BKR által kezelt tranzakciótípusok

A BKR-ben olyan forint pénzforgalmi megbízások elszámolása történik, amelyeknél a megbízó ügyfél és a jogosult ügyfél számláját különböző klíringtagok vezetik, illetve amelynél a kezdeményező hitelintézet és a címzett hitelintézet (levelezett bankok) számláját különböző klíringtag vezeti.

A BKR klíring és non-klíring üzeneteket dolgoz fel. A klíring tranzakciók megváltoztatják a BKR-tagok elszámolási pozícióit, míg a non-klíring tranzakciók az elszámolási pozíciókat nem módosítják. Non-klíring tranzakció például a beszedés kezdeményezése, amelyre válaszul a terhelendő ügyfél számlavezető hitelintézete a beszedésben foglalt összeget elindítja a jogosult felé vagy visszautasítja a beszedési megbízás teljesítését.

A BKR-ben minden művelet azonos prioritással bír, és értékhatarra való tekintet nélkül számolják el azokat.

A bankközi fizetések lebonyolításához alkalmazandó elektronikus üzenetek körét, azok pontos tartalmi és formai meghatározását, valamint a tranzakciók forgalmazásának a szabályait az elszámolóház által kibocsátott szabványok tartalmazzák.

A Bankközi Klíring Rendszer az alábbi fizetési módok bankok közötti elszámolását támogatja:

Átutalási megbízások: Az egyszerű átutalási megbízások, ügyfélmegbízások és bankok közötti átutalási megbízások is lehetnek. A csoportos átutalási megbízások esetében a megbízó egyszerre több átutalási megbízást nyújt be a bankjának elektronikusan kötegekbe „csomagolva”. A csoportos átutalás jellegzetessége, hogy egy megbízó utal át több kedvezményezett számára eltérő összegeket. Ezen átutalási módszer esetében a rendszer nemcsak a megbízások eljuttatását és elszámolását biztosítja, hanem egy részletes státuszjelentést is előállít, amely tartalmazza az elszámolt és a téves, célba nem ért átutalásokat is.

Beszedési megbízások: A beszedési megbízásokat non-klíring üzenetek segítségével a BKR-ben vagy levélben kezdeményezik a bankok, mellékelve az előírt dokumentumokat. A BKR a beszedés kérése üzenetet azonban nem párosítja a válaszul küldött, a beszedett összegre vonatkozó átutalási megbízással.

A csoportos beszedések előre megadott felhatalmazások alapján indulnak kötegelve. Ebben a megbízásban is egy megbízó (jogosult) és több kötelezett van. A csoportos beszedés esetében a rendszer nemcsak a megbízások eljuttatását és elszámolását biztosítja, hanem egy részletes státuszjelentést is előállít, amely tartalmazza az elszámolt és a visszautasított beszedési megbízásokat.

A kötelezett bankja a kötelezettől átvett csoportos beszedési felhatalmazásról a jogosultat annak bankján keresztül elektronikus formában tájékoztatja.

Csekk, váltóbeszedések, akkreditív: A csekk, a váltó és az akkreditív beszedésére vonatkozó megbízások benyújtása mindig levél útján történik, és a megbízás benyújtását eredményező átutalás továbbítása és elszámolása történik a rendszeren keresztül.

3.2.3. A BKR működése

A BKR-be 15.30-tól éjjel 22 óráig (első küldési szakasz), illetve 23 órától éjjel 2.15 óráig (második küldési szakasz) lehet beküldeni a fizetési üzeneteket tartalmazó elektronikus kötegeket. A rendszer a megbízásokat kötegenként dolgozza fel, és mindegyik elszámolásakor ellenőrzi, hogy a kötelezett bank a rendelkezésre álló keret és a számára beérkezett, addig elszámolt jóváírások alapján rendelkezik-e elegendő fedezettel a köteg elszámolására. Fedezethiány esetében a köteg sorba kerül, elszámolását a rendszer minden alkalommal megkísérli, amikor a kötelezett bank számára jóváírás érkezik. A hitelintézet által küldött további kötegek csak akkor kerülnek feldolgozásra, ha a sorban álló köteg elszámolása sikeresen befejeződött.

A 22 óráig beérkezett kötegeket a rendszer az első elszámolási szakaszban dolgozza fel, az ezen időpont után beérkezett kötegek a második elszámolási szakaszba kerülnek, és 2 óra után dolgozzák fel azokat.

A rendszer este 22 órakor kezdi meg az elszámolást, ezt megelőzően az MNB információt nyújt a rendszerben részt vevők fedezetéről (az ún. keretről) a GIRO Zrt. részére. A keret tartalmazza a résztvevő MNB-nél vezetett számlájának záróegyenlegét és a jegybanki napközibeli hitelkeret, azaz az induló limit értékét. A hitelkeret (limit) a klíringtagok által a KELER Zrt.-nél zárolt értékpapír fedezete ellenében nyújtott hitel. A hitelkeretet az MNB rendszerében lévő számlák zárása után tudja a résztvevő beállítani, és ez a BKR működése során, a VIBER-nyitásig változatlan marad. A BKR zárásakor a résztvevők részletes tranzakciós fájlokat kapnak az elszámolt tranzakciókról, jelentést kapnak az elszámolási pozíciójukról stb. legkésőbb reggel 6 óráig.

A második elszámolási szakasz végén sorban maradt kötegeket a délelőtti sorlebontás során számolják el, vagy fedezethiány esetében visszautasítják azokat.

Az MNB az éjszakai elszámolás eredményeként előállt bankközi pozíciós mátrixot¹⁶ a VIBER nyitása előtt reggel 7 órakor könyveli a jegybanknál vezetett számlákon. A pozíciómátrix biztosan lekönyvelhető, hiszen az MNB az elszámolás kezdetekor megadta a klíringtagok keretét, amelynek terhére a BKR az elszámolást lefolytathatta. Amennyiben egy klíringtag értékben több megbízást küldött be, mint amennyi a kerete, valamint amit a bejövő tranzakciók finanszírozni tudnak, akkor a fedezethiányos kötegek esetében az elszámolás nem történik meg.

¹⁶ Ebben minden klíringtag (hitelintézet) neve mellett egy tartozik és egy követel tétel áll, tehát az MNB a teljesítés érdekében a klíringtagok száma duplájának megfelelő számú könyvelést végez. Az MNB mint kiegyenlítő bank nem találkozik egyedi BKR-tranzakciókkal, azokról adatokat sem kap, pusztán az azok eredőjeként előálló aggregált bankközi pozíciókat könyveli le.

Ha az éjszakai elszámolást követően, fedezet hiányában néhány köteget nem sikerült elszámolni, akkor 9.30-tól egy újabb elszámolás következik, abban az esetben, ha a sorban maradó hitelintézet, illetve a hitelintézetek legalább egyike biztosítja a fedezetet minden tételének elszámolásához. A napközbeni elszámolás eredménye 11 óra körül esedékes, melyet az MNB a VIBER-ben teljesít. Amennyiben a sorban maradt hitelintézet/hitelintézetek nem biztosították a fedezetet a napközbeni elszámoláshoz, a sorban maradt kötegeket törlik, és ezeket a hitelintézet a következő napi elszámolásra nyújthatja be vagy a sürgős tételeket a VIBER-ben is továbbíthatja. A napközbeni elszámolás során keletkező eredménykötegeket a résztvevők 11 és 12 óra között kapják meg.

3.2.4. A tranzakciófeldolgozás környezete

A BKR résztvevői és a GIRO Zrt. közötti információcsere az elszámolóház által üzemeltetett saját hálózaton keresztül valósul meg. A működési kockázat elkerülése érdekében a kommunikációs hálózat, a rendszer elemei megfelelő háttérkapacitásokkal, duplikált eszközökkel, hibatűrő rendszerekkel rendelkeznek. A GIRO Zrt. az elszámolást két földrajzilag elkülönült helyen, gyakorlatilag párhuzamosan végzi. A rendszer 8 millió tranzakciót képes óránként feldolgozni, az eddig elszámolt legnagyobb napi tételszám 4 millió tranzakció volt.

A közvetlen résztvevők a rendszer működtetője által tulajdonolt, a résztvevők székhelyén elhelyezett számítógépes terminálokkal rendelkeznek. A résztvevők szabványos felületeken (interfészek) keresztül biztosítják a kapcsolatot a BKR és a saját banki alkalmazásaik között.

3.2.5. Hitel- és likviditási kockázatok

A BKR-pozíciók az MNB könyveiben bruttó módon teljesülnek, a résztvevőknél az elszámolt tételeket tekintve hitelkockázat nem jelentkezik.

Annak a kockázata, hogy sorban álló kötegek maradnak, különböző módokon csökkenthető. Ezt a célt szolgálják az MNB által fedezet ellenében nyújtott napközbeni hitellehetőségek, valamint a második délelőtti elszámolási ciklus is abban az időben, amikor már a bankközi pénzügyi piac is nyitva van. A kötelező tartalékráta (mely jelenleg 2%), felhasználható a fizetési megbízások lebonyolításának céljaira.

Mindazonáltal elmondható, hogy a BKR-ben kevesebb likviditást kezelő eszköz áll rendelkezésre, mint a VIBER-ben, mert a BKR résztvevői nem tudják a kötegeket törölni, a sorokat újrendezni, megváltoztatni a limiteket elszámolás közben, sőt az elszámolási ciklus alatt pozíciójukról nem kapnak információt. A likviditási kockázat bekövetkezése ellen és a rendszer zavartalan működése érdekében azonban lehetőség van arra, hogy a nagy összegű, sürgős tételek esetében a résztvevők a VIBER-t használják, a kötegeket megfelelő módon állítsák össze, például több kisebb összértékű köteget hozzanak létre. Mindezekon felül az is a likviditási kockázat bekövetkezése ellen hat, hogy a résztvevő bejövő tételeit is figyelembe veszik a további fizetések elszámolása során.

Összességében az a tapasztalat, hogy a rendszer közel 15 éves működése során körbetartozás nem alakult ki, a BKR likviditáskezelés oldaláról sem szembesült számottevő problémával.

3.2.6. Díjpolitika

A GIRO Zrt. profitorientáltan működő, magántulajdonban lévő részvénytársaság. A BKR résztvevői egységes díjat fizetnek. Az alacsony forgalmú résztvevőket érinti, hogyha a résztvevő által havonta fizetendő tételdíjak nem érik el a minimum összeget, akkor a résztvevő minimum havidíjat fizet, melynek összege jelenleg 140 000 Ft.

Általános szabály, hogy a megbízó bankja fizeti a díjat, kivéve a csoportos beszédési megbízások esetében, amelyeknél a kezdeményező fél, azaz a jogosult bankja fizeti a díjat. A díjakat minden egyes tétel után felszámítják, amely a klíring tranzakciók esetében jelenleg 17 Ft. A non-klíring tételeket alacsonyabb díj terheli, 5 Ft tranzakciónként. A visszautasított tételekért a GIRO Zrt. nem számít fel díjat.

A díjakat a GIRO Zrt. évente felülvizsgálja. A díjak a működési költségeket, ideértve a korszerűsítéshez szükséges források képzését is fedezik, valamint a részvényesek által befektetett tőke profitját is tartalmazzák. Amennyiben a GIRO Zrt. tevékenysége keretében képződött nyereség meghaladja a tulajdonosok által előzetesen meghatározott szintet, a BKR-résztvevők a forgalom arányában utólagos díjvisszatérítésben részesülnek. A BKR díjszabályzatát az MNB felvigyázási tevékenysége keretében hagyja jóvá.

3.3. BANKKÁRTYARENDSZEREK

A hazai kártyás fizetések elszámolását három rendszer (a GBC, a VISA és a MasterCard Nemzeti Nettó Elszámolási Rendszer) végzi, ebből kettőt a nemzetközi kártyatársaságok működtetnek.

A Bankkártya Zrt. egy külföldi klíringház által tulajdonolt hálózatzemeltető társaság, amely elszámolási szolgáltatásait öt tagjának nyújtja. Ez a társaság működteti a GBC-rendszert. Mivel egyes nagy kártyakibocsátó és elfogadó bankok nem tagjai a GBC rendszerének, ezért ezek a bankok megállapodtak abban, hogy a hazai bankkártya-elszámolások lebonyolítására a VISA és a MasterCard belföldi elszámolásokra¹⁷ vonatkozó rendszerét használják.

A GBC-elszámolásból eredő pozíciókat és a MasterCard Nemzeti Nettó Elszámolási Rendszerből érkező pozíciókat az MNB teljesíti a jegybanknál vezetett számlákon, míg a VISA Nemzeti Nettó Elszámolási Rendszer esetében az MKB Zrt. tölti be a kiegyenlítő banki szerepet. A Bankkártya Zrt. és a MasterCard a (belföldi) klíringeredményüket, a tagbankok nettó pozícióit az MNB-be

¹⁷ Belföldi elszámolás alatt itt azon tranzakciók elszámolását értjük, amikor mind a bankkártyát kibocsátó bank, mind az elfogadó kereskedő bankja magyar bank. A külföld bankkártyás fizetések esetében a VISA és a MasterCard külföldi hitelintézeteket használnak kiegyenlítő bankként, és a nemzetközi klíringpozíciókat is ezek kapják, tehát ezen tranzakciók kiegyenlítése nem az MNB, illetve az MKB közreműködésével történik.

küldik be, amelyeket az MNB még aznap teljesít. A VISA-elszámolások esetében a tagok értesítést kapnak a rájuk vonatkozó nettó pozícióikról, amelyet ezt követően a nettó adósi pozícióban részt vevő tagok egy, a BKR-ben indított, az MKB Zrt.-nél vezetett klíringszámlára történő átutalással rendeznek. Az MKB a nettó követel pozícióval rendelkező tagok esetében, a BKR-ben indított átutalással biztosítja a tag számára járó pénzösszeg eljuttatását. Tehát a VISA Nemzeti Nettó Elszámolási Rendszer kiegyenlítése jelenleg még kereskedelmi banki pénzben történik.

Mindhárom rendszerben a résztvevőknek biztosítékot (állampapírokat) kell elhelyezniük fedezetként, a fedezetek kiszámításának módja a hitelintézetek közötti belföldi bankkártya forgalmon alapul. A fedezeteket időről időre felülvizsgálják és az elhelyezendő minimumokat meghatározzák. A fedezeteket mindhárom rendszer esetében az MNB kezeli és a KELER-nél vannak elhelyezve. A kiegyenlítő ügynökök (a GBC és a MasterCard esetében az MNB, a VISA esetében az MKB) szerződésben vállalták, hogy overnight hitelt nyújtanak a tagok által elhelyezett biztosítékok nominális értékéig, ha a tag a fizetési kötelezettségeinek nem tesz eleget. A kötelezettségeket teljesítő tagok a fedezeti alaphoz való hozzájárulásuk mértékében osztják meg egymás között azokat az esetleges veszteségeket, amelyek abból származnak, hogy a nem teljesítő fél által okozott veszteség meghaladja az általa elhelyezett biztosíték piaci értékét.

4. Értékpapír-elszámolási rendszerek

4.1. KERESKEDÉS

4.1.1. A tőzsdei kereskedés intézményi keretei

A Budapesti Értéktőzsde a rendszerváltást követően, 1990-ben nyílt meg újra, 41 alapító taggal és az induláskor bevezetett egyetlen részvénnel. A versenyképesség megőrzése és erősítése érdekében 2002-től a BÉT profitorientált, többségi magántulajdonban lévő gazdasági társaságként működik. A Budapesti Értéktőzsde és a Budapesti Árutőzsde 2005-ben egyesült, így azóta árupiaci kereskedelem is folyik a BÉT-en.

A BÉT önszabályozó szervezet, azaz a törvény által meghatározott keretek között maga határozza meg a tevékenységére vonatkozó általános szabályokat. A tőkepiacról szóló törvény a tőzsdét részvénytársaságként határozza meg, és kizárólag azokat a szabályokat jeleníti meg, amelyek a gazdasági társaságokról szóló törvénytől eltérő szabályokat igényelnek, illetve amelyek abban nem szerepelnek.

A BÉT esetében a kereskedési jog megszerzésére nem a társaság részvényesei, hanem a tőzsdei termék kereskedésére hatósági engedéllyel rendelkező személyek szerezhetnek jogosultságot, amennyiben a BÉT szabályzatában meghatározott egyéb feltételeknek is megfelelnek. A közvetlen tőzsdei kereskedésben csak kereskedési joggal rendelkező szekciótagek vehetnek részt. A kereskedésben való részvétel jogát két lépcsőben szerezhetik meg az érdekeltek. Először a szekciótagság,¹⁸ majd a kereskedési jog¹⁹ megszerzése történik meg.

A BÉT esetében a felügyeleti szerepet a PSZÁF gyakorolja.

4.1.2. A tőzsdei kereskedés működési keretei

A Budapesti Értéktőzsdén a tőzsdei termékek kereskedése szekció rendszerben zajlik, ahol az egyes szekciók eltérő kereskedési szabályokkal rendelkező piacokat takarnak. A termékcsoportok szekci-

¹⁸ Olyan szerződésen alapú jogviszony, amely a BÉT szekciótagei szabályzat által meghatározott feltételek teljesítése esetén és eljárás útján szerezhető meg, és az adott szekcióban történő kereskedésre, valamint a szekciótagsághoz kapcsolódó jogok gyakorlására jogosít. A szekciótagság nem ruházható át, több szekcióban is megszerezhető, szekciónként azonban legfeljebb egy. A BÉT szekcióit lásd a következő fejezetben.

¹⁹ Szekciótage kereskedési joga az egyes szekciókban egyes tőzsdei termékekre vagy azok egyes csoportjaira, ügyletkörökre, illetve az egyes piacokra külön is fennállhat. Az erre vonatkozó külön szabályok tekintetében a Kereskedési Kódex és a KELER-szabályok az irányadók. Az üzletek elszámolása a KELER Zrt.-vel klíringtagként, illetve alkíringtagként történhet. A klíringtagság a KELER Zrt.-vel kötött klíringtagsági szerződéssel keletkezik. Az alkíringtagság feltétele, hogy az alkíringtag szekciótage rendelkezzen egy általános klíringtaggal kötött klíringszerződéssel és felelősségvállalási nyilatkozattal arról, hogy az általános klíringtag feltétlen kötelezettséget vállal, hogy a vele klíringszerződést kötött alkíringtag üzleteinek teljesítéséért helytáll, és az alkíringtag üzleteinek elszámolását a tőzsde- és a KELER-szabályok szerint biztosítja. Az alkíringtagnak csak egy általános klíringtaggal lehet egy időben hatályos klíringszerződése, a klíringtag viszont egy időben több alkíringtaggal köthet klíringszerződést.

ónkénti besorolását az egyes befektetési eszközök sajátosságai határozzák meg. Külön szekcióban szerepelnek:

- a tulajdonviszonyt megtestesítő értékpapírok (azonnali piac),
- a hitelviszonyt megtestesítő értékpapírok (azonnali piac),
- a határidős és opciós termékek (származékos piac),
- az áru alapú termékek (azonnali és származékos piac).

A *részvény szekcióban* alapvetően tulajdonviszonyt megtestesítő értékpapírokkal (részvényekkel, befektetési jegyekkel) lehet kereskedni, és ebben a szekcióban kaptak helyet a strukturált termékek is. Speciális értékpapírként ebben a szekcióban szerepelnek a kárpótlási jegyek.

A *hitelpapír szekcióba* tartoznak a hitelviszonyt megtestesítő értékpapírok, így az állampapírok (diszkont kincstárjegyek és államkötvények), valamint a vállalati kötvények és a jelzáloglevelek.

A *származékos szekció* részvény és index alapú, deviza és kamat alapú határidős, valamint opciós termékeket tartalmaz.

A BÉT és a BÁT piacainak 2005. novemberi összeolvadását követően a BÉT-en lehet áruval, elsősorban gabona alapú termékekkel kereskedni. A kereskedés ebben az esetben az *áru szekcióban* történik. A többi szekciótól eltérően itt azonnali és származékos ügyleteket is lehet kötni. Az azonnali árupiacon gabonakereskedés folyik, míg a származékos árupiaci termékek között a gabona alapú termékek mellett egyéb áru alapú termékekkel is lehet kereskedni.

12. ábra

A BÉT szekciói és a különféle szekciókban forgalmazott termékek

Részvény szekció	Hitelpapír szekció	Származékos szekció	Áru szekció	Szabadpiaci szekció
részvények	állampapírok	határidős termékek	azonnali termékek	szabadpiaci termékek
befektetési jegyek	jelzáloglevelek	opciós termékek	határidős termékek	közraktári jegyek
ETF (tőzsdén kereskedett alapok)	vállalati kötvények		opciós termékek	
certifikátok			egyéb termékek	
kárpótlási jegyek				

A tőzsde a kereskedési rendszer nyújtotta lehetőségeket kihasználva teret ad a BÉT-re hivatalosan be nem vezetett, de elismert, értékpapírpiacon már bevezetésre került értékpapírok szervezett kereskedelmére a *szabadpiaci szekció*ban. Mivel a tőzsde kizárólag kereskedési szoftverét bocsátja a piaci résztvevők rendelkezésére, így az itt kötött ügyletek tőzsdén kívüli ügyletnek számítanak.

A tőzsde a kereskedés lebonyolítására az azonnali és a derivatív piacokat kiszolgáló kereskedési rendszert (MMTS – Multi Market Trading System) használ. A szoftver több tőzsdén működik sikeresen.

4.1.3. A tőzsdén kívüli (OTC-) kereskedés

Az értékpapírokkal való kereskedés két fő formája a tőzsdei és a tőzsdén kívüli (OTC-) kereskedés. A tőzsdén kívüli piac részesedése az összes forgalomból jóval nagyobb, mint a tőzsdei forgalomé. A hazai értékpapírok OTC-szegmensének legjelentősebb terméke a magyar állampapír. Az állampapírok OTC-piaci forgalma lényegesen meghaladja a tőzsdei forgalmát.²⁰ A tőzsdén kívüli kereskedés a bankok likviditáskezelésében kulcsszerepet játszik.

Az elsődleges forgalmazók egymás közötti tőzsdén kívüli árjegyzése a különböző elektronikus kereskedési rendszereken (elsősorban Reuters, Bloomberg) zajlik, azonban a telefonon keresztül történő árjegyzésnek és üzletkötésnek is nagyon fontos szerepe van.

A tőzsdén kívüli árfolyamjegyzés folyamatát és módját az ÁKK nem határozza meg. A tőzsdén kívül megkötött ügyletek elszámolása a KELER Zrt.-n keresztül történik, rendszerint a T+2 napi elszámolási ciklus figyelembevételével, azonban a felek ettől eltérő teljesítési időpontról is megegyezhetnek.

Az elsődleges forgalmazók a befektetők érdeklődésére a rendszerbe bevont összes állampapírra eladási és vételi árfolyamot adnak, és azon, 2 millió forint feletti névértékre saját számlás üzletet kötnek. A forgalmazók kötelesek árait a fix kamatozású állampapírok esetén legfeljebb 1 százalékpont hozammarzs, változó kamatozású állampapírok esetén legfeljebb 1 százalékpont árfolyammarzs megtartásával megadni. A forgalmazók ezen kötelezettségei az üzletszabályzatukban vállalt időszakokban, de a tőzsdei árjegyzés kötelező üzletkötési időszakában mindenképpen érvényesek. Az árjegyzés azonnali vételi és eladási kötelezettséget jelent, T+2 napi elszámolással.²¹

Az egyes állampapírokra tőzsdén kívüli elszámolást a kibocsátás munkanapjától a lejárat dátumát megelőző második munkanapig teljesíti a KELER Zrt.

²⁰ Ebben a részben ezért elsősorban az állampapírokkal való tőzsdén kívüli kereskedésről beszélünk.

²¹ Az állampapírok másodpiacát erősíti a bankközi (interdealer) brókerek tevékenysége. Feladatuk, hogy az állampapírok és az egyéb nyilvánosan kibocsátott kötvények másodlagos piacán az értékpapírok eladására és vételére vonatkozó ajánlatokat koncentrálják, és a piaci szereplők számára a pillanatnyi hozamokról és árfolyamokról megbízható információt nyújtsanak. Az interdealer brókernél az árat megadó forgalmazók az üzletkötés pillanatáig névtelenek maradnak, és az üzletkötést követően is csak a két fél számára lesz ismert a partner. Más piaci szereplők kizárólag az üzletkötés tényéről értesülhetnek.

4.2. ELSZÁMOLÁS ÉS KIEGYENLÍTÉS

A tőzsdei forgalom elszámolását a Tpt. szerint a tőzsde vagy attól független elszámolóházi tevékenységet végző szervezet, illetve a központi értéktár végezheti. Ha az elszámolást nem maga a tőzsde végzi, a tőzsde szerződést köt az elszámolóházi tevékenységet végző szervezettel, illetve a központi értéktárral.

4.2.1. Intézményi keretek

Magyarországon a Központi Elszámolóház és Értéktár (Budapest) Zrt. (KELER) végzi a tőzsdei ügyletek elszámolását, és kiegyenlítő ügynöki szerepet lát el mind az értékpapír, mind a derivatív ügyletek tekintetében.

A KELER-t 1993-ban alapították részvénytársasági formában. Tulajdonosai az MNB, amely 53,3%-os tulajdoni hányaddal rendelkezik és a BÉT, amelynek tulajdoni hányada 46,7%. Jelenleg a KELER az egyetlen értékpapír-elszámolási szolgáltatásokat nyújtó intézmény Magyarországon. A KELER Zrt. az azonnali és a derivatív ügyletek esetében korábban központi szerződő fél funkciót is ellátott.

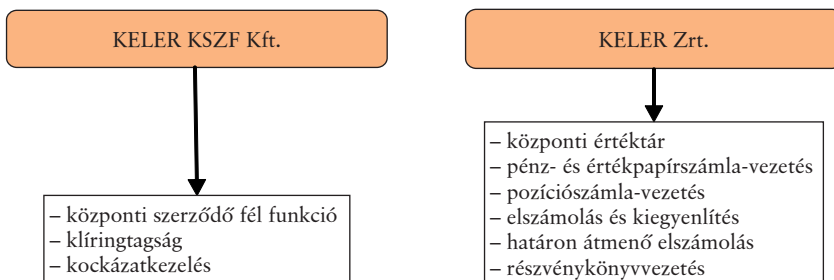
A központi szerződő fél szerep lényege, hogy a központi szerződő fél garanciát vállal az ügyletek teljesítésére. Egy esetleges nemteljesítés esetében a vevővel szemben eladóként, az eladóval szemben vevőként lép fel, így garantálja az általa befogadott ügyleteket, azaz szerződéses partnereként felel azok teljesítéséért. Amennyiben valamelyik fél nem teljesít, köteles helytállni az üzletből fakadó kötelezettségeiért.

A Tpt. 2006 januárjában történt módosítása teremtette meg a feltételeit a központi értéktári tevékenység és a központi szerződő fél funkció szétválasztásának. A szétválasztást az MNB és az EKB között történt egyeztetések alapján az indokolta, hogy a KELER-ben jelentkező kockázatok biztonságos kezelése és a központi értéktári funkció minden helyzetben történő ellátása megvalósuljon.²² A törvény egy hároméves átmeneti periódust biztosított a KELER számára a szétválasztás feltételeinek megteremtésére, a jogi, informatikai és operációs infrastruktúra és a számviteli háttér kialakítására. A szétválasztás eredményeként 2008 nyarán bejegyezték a KELER KSZF Kft.-t, a cég novemberben megkapta a PSZÁF engedélyét is a tevékenység végzéséhez, így a cég üzemszerű működése 2009-ben megkezdődhetett. Az átalakulást követően a KELER KSZF Kft. garantálja a tőzsdei ügyletek pénzügyi teljesítését és kezeli a biztosítékokat. A KELER KSZF Kft.-nek a KELER Zrt. (74,5%), az MNB (13,6%) és a BÉT (11,9%) a tulajdonosai.

²² A KELER működése során kockázatot jelentett, hogy a központi szerződő fél funkciót ellátva a saját tőkéjét elérő vagy azt meghaladó helytállási kötelezettség keletkezése esetén a saját tőke teljes mértékű felhasználása miatt a központi értéktári tevékenységének zavartalan ellátása is veszélybe kerülhet.

13. ábra

A KELER Zrt. és a KELER KSZF Kft. által ellátott funkciók

A KELER értékpapírszámlákat vezet a Tpt.-ben felsorolt intézmények, a befektetési vállalkozások, a hitelintézetek, a külföldi letétkezelők, a tőzsdén áruval kereskedők, a kibocsátók (a saját értékpapírokat tekintve), az MNB, a Magyar Államkincstár és az ÁKK részére.

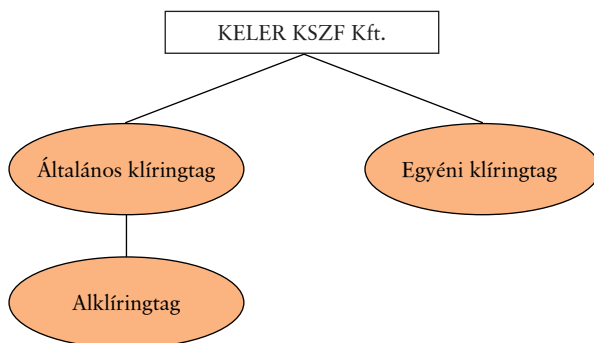
A brókerek pénzszámláit a KELER, míg a hitelintézetek pénzforgalmi számláit az MNB vezeti.

4.2.2. Klíringtagság és garanciarendszer

A tőzsdei kereskedő cég csak akkor vehet részt az egyes piacok, szekciók tőzsdei kereskedésében, ha az általa lebonyolított ügyletek elszámolása biztosított; a tőzsdei kereskedő cég klíringtaggá válik a KELER KSZF-ben, vagy alklíringtagi szerződést köt egy klíringtaggal. Ennek megfelelően háromféle klíringtagság létezik, amelyet a 14. ábra szemléltet.

14. ábra

Klíringtagsági rendszer

Megjegyzés: az általános klíringtag és az egyéni klíringtag jogosult más klíringtagok nemteljesítése esetén a KELER KSZF által működtetett garanciarendszerek elemeit, továbbá a garantált tőzsdei ügyletek pénzügyi (bizonyos esetekben fizikai) teljesülése érdekében a KELER KSZF garanciáját igénybe venni.

Az általános klíringtagok szerződéses alapon az alklíringtagok elszámoló ügynökeként tevékenykednek, minimum tőkekövetelményük 500 millió Ft. Az egyéni klíringtagok nem végeznek ügynöki munkát, minimum tőkekövetelményük 100 millió Ft vagy 20 millió Ft abban az esetben, ha csak a BÉT áru szekciójában kereskednek. Az alklíringtagok csupán letéti számlát tartanak a KELER-ben, minden tőzsdei tranzakciójukat az általános klíringtagok teljesítik.

A KELER KSZF Kft. számára a klíringtagok a tőzsdén kötött tőzsdei azonnali és derivatív ügyletekhez kapcsolódó garanciavállalás miatt kiemelt kockázatot jelentenek. Mivel a KELER KSZF Kft. központi garantóri funkciókat lát el és a klíringtagok felé garantálja a teljesítést, a tagok fizetőképessége a KELER KSZF Kft.-t közvetlenül érinti. A klíringtagság követelményeit a KELER KSZF Kft. a tagok és a piaci szegmensek által hordozott kockázatok alapján állapítja meg. Így a klíringtagság típusától és az elszámolt piaci szegmens követelményeitől függően eltérő alapfeltételeket határoz meg. Az azonos kockázatú piacokon a KELER KSZF partnerei azonos követelményekkel szembeülnek.

A klíringtagság előfeltételei, hogy:

- a tagjelölt rendelkezzen a tevékenységre vonatkozó, PSZÁF által kiadott engedéllyel, külföldi klíringtagoknál és fióktelepek esetében az illetékes külföldi felügyelet engedélye szükséges;
- teljesítse a KELER KSZF által megállapított tőkekövetelményeket;
- elszámolási és pozícióvezetési szerződést kössön a KELER Zrt.-vel.

A KELER KSZF Kft. a klíringtagokkal szerződést köt. A KELER KSZF Kft. szerződést csak azzal a céggel köt, amely megfelel az általuk meghatározott feltételeknek és folyamatosan biztosítja a klíringtagi garancialemeket. Ezek az alábbiak.

- *Az alapszintű pénzügyi fedezet* az a KELER KSZF Kft. által piaconként meghatározott fix összeg, amelyet az adott piacon klíringtagsággal rendelkező tagnak folyamatosan fenn kell tartania.
- *Az árkülönbözet* a múltbéli ármozgásokat hivatott fedezni a még nyitott pozíciók esetében.
- *Az alapbiztosítékot* a még teljesítésbe nem került pozíciók után számítják ki az egy napi szokásos árelmozdulás mértékében.
- *A kiegészítő pénzügyi fedezet* arra szolgál, hogy a KELER KSZF Kft. kezelni tudja (pl. kiugróan magas nyitott pozíció miatt) tagjainak a megemelkedett kockázatát.

A klíringtagsági rendszer elősegíti a piaci résztvevők kockázati szintjének meghatározását és a kockázatok hatékony kezelését.

Ezenkívül a kiegyenlítés biztosítására további kollektív garanciaelemek is szolgálnak.

- A *TEA (Tőzsdei Elszámolási Alap)* közös tulajdonú pénzalap, amelyet az azonnali piac kockázatainak csökkentésére hoztak létre.
- A *KGA (Kollektív Garancia Alap)* a származékos piac kockázatainak csökkentésére létrehozott, közös pénzalap.

Mindkét pénzalap célja az ügyletek teljesítéséből származó fizetési kötelezettségek késedelméből vagy elmaradásából származó veszteségek csökkentése, mint a készfizető kezességvállalás biztosítékaul szolgáló óvadék. A közös alapokhoz való hozzájárulás óvadékkul szolgál a KELER KSZF Kft.-nek a klíringtagokkal szemben fennálló követelés erejéig.

4.2.3. Értéktári tevékenység

A KELER Zrt. keletkezteti (központi értékpapírszámlákon jóváírja) és kezeli (módosítja, törli) a Magyarországon kibocsátott, nyilvánosan vagy zárt körben forgalomba hozott dematerializált értékpapírokat.²³ A dematerializált értékpapírok előállítását, módosítását és törlését az értékpapír-kibocsátókkal aláírt szerződések keretében, a kibocsátó utasítása alapján végzi a KELER Zrt.

Az értékpapírok nyilvántartása és az elszámolások lebonyolítása céljából a KELER Zrt. többféle értékpapírszámlát vezet. Az értéktár *központi értékpapírszámlákon* tartja nyilván a dematerializált értékpapírokat ügyfelenként, értékpapírfajtánként és sorozatonként. *Összevont értékpapírszámlán* tartja nyilván az értéktár az ügyfele rendelkezésére álló összes dematerializált értékpapírt és a gyűjtőelven tárolt nyomdai úton előállított értékpapírokat ügyfelenként, értékpapírfajtánként és sorozatonként. Az *értékpapírszámlákon* tartja nyilván az egyes ügyfelei saját tulajdonában álló dematerializált értékpapírokat, ügyfelenként, értékpapírfajtánként és sorozatonként. Az egyedi tárolásban kezelt, nyomdai úton előállított értékpapírookra *egyedi értékpapír letéti számlát* vezet, ügyfelenként, értékpapírfajtánként és sorozatonként. A KELER Zrt. a számlavezetésben szegregációt valósít meg, külön számlán tartja nyilván a befektetési szolgáltató saját értékpapírjait, illetve az ügyfelei tulajdonában lévő értékpapírokat.

A KELER Zrt. mint központi és nemzeti értéktár adja ki a központi értékpapírkódokat (ISIN-azonosítókat),²⁴ az értékpapír kibocsátójának kérése alapján, valamint értékpapír letétkezelési és letéti őrzési szolgáltatásokat nyújt.

²³ 2002 januárjától értékpapírt nyilvánosan forgalomba hozni csak dematerializált formában lehet, kivételt képeznek az állampapírok, amelyek nyomdai úton előállított formában maradnak.

²⁴ ISIN (International Securities Identification Number) nemzetközi értékpapírkód, amely az adott sorozatú értékpapír azonosítására szolgáló betű- és számjelek kombinációja.

4.2.4. Működési keretek

4.2.4.1. Tőzsdei azonnali elszámolás

A BÉT részvény szekciójában és hitelpapír szekciójában kötött azonnali ügyletek (a fix és aukciós ügyletek kivételével) elszámolása gördülő módon (minden elszámolási napon van elszámolás), a részvény szekcióban T+3 napos ciklussal, a hitelpapír szekcióban T+2 napos ciklussal történik. Az elszámolás multilaterális nettósítás alapon (értékpapír-sorozatanként, illetve forintban és devizában minden klíringtagnak előáll egy nettó vevői vagy eladói pozíciója), a DVP-elv (szállítás fizetés ellenében) alkalmazásával történik.²⁵

Az azonnali piaci ügyletek esetében 2002 májusától a KELER, 2009 januárjától a KELER KSZF Kft. központi szerződő félként jár el.

4.2.4.2. Szabványosított tőzsdei határidős és opciós ügyletek elszámolása

A származékos és az áru szekcióban az elszámolás szintén nettó módon, gördülő elven történik. A szabványosított tőzsdei származékos ügyleteknél a pozíciókon elért eredményeket napi szinten számolják el. Az egyedi részvény, az államkötvény alapú termékek és az áru szekcióban szereplő termékek esetében a lejáratkori elszámolás fizikai szállítással, a többi tőzsdei kereskedésű kontraktus esetében az elszámolás készpénzes formában történik.

A BÉT-en megkötött szabványosított határidős és opciós ügyletek elszámolását a KELER végzi. A derivatív piacok működésének kezdete óta a KELER központi szerződő félként vesz részt a tőzsdei ügyletek elszámolásában, ezt a funkciót 2009-től a KELER KSZF Kft. tölti be.

4.2.4.3. Tőzsdén kívüli elszámolások

A tőzsdén kívül kötött (OTC) prompt és repo ügyletek, illetve a letétkezelők tranzakcióinak elszámolása a KELER-ben valós időben, bruttó módon, ügyletről ügyletre haladva történik a szállítás fizetés ellenében elv alapján.

A KELER minden ügyfelének értékpapírszámlát vezet, azonban a pénzszámláknak csak egy része (a brókercégek pénzszámlái) található a KELER rendszerén belül, mivel a hitelintézetek pénzszámláit közvetlenül az MNB vezeti. A központi banknál található pénzszámlák KELER általi elérése (az értékpapírügyletekből eredő pénzterhelések és -jövőírások lebonyolítása) a VIBER-en keresztül, a SWIFT üzenetközvetítő hálózat segítségével biztosított. Így a KELER valós idejű feldolgozása az MNB által működtetett VIBER-hez illeszkedve áll az ügyfelek rendelkezésére.

²⁵ T az üzletkötés napját jelöli, a napok pedig munkanapként értelmezhetőek.

A magyar fizetési rendszer
2009

Nyomda: D-Plus
H-1037 Budapest, Csillaghegyi út 19–21.

